

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra botaniky a fyziologie rostlin

Drobné sakrální stavby na území Máchova kraje

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Lenka Sobotková, DiS

Vedoucí práce: Ing. Josef Zilvar, CSc.

© 2016 ČZU v Praze

Prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci „Drobné sakrální stavby v Máchově kraji“ jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Oknech

Poděkování

Ráda bych poděkoval panu Martinovi Pýšovi za veškerou pomoc a čas, který mi věnoval během průběhu zpracování této diplomové práce a za poskytnutí důležitých informací a materiálů a také Ing. Josefovi Zilvarovi, CSc, za cenné připomínky při zpracování mé diplomové práce

V Oknech

Souhrn

Diplomová práce mapuje a identifikuje drobné sakrální památky v krajině a menších sídlech na katastrálním území obcí spolku Máchův kraj. Katastrální území spolku se nachází z větší části jihozápadní části Libereckého kraje částečně zasahuje na jihu do Středočeského kraje. Tyto drobné stavby sakrálního charakteru byly zakládány na křižovatkách cest, kupeckých stezek, v blízkosti studánek, ale i jako projevy vděčnosti či jako vzpomínka na veselou, významnou či tragickou událost. Každá tato drobná sakrální stavba působí na vnímání okolí člověka, obohacuje prostor vesnice i krajiny a spolu s doprovodnou zelení, která plnila funkci útočiště na cestách, orientačního bodu či funkci bleskosvodu, tvoří společnou výtvarnou i tradiční hodnotu. Své poslání ztratily částečně nebo úplně nevhodným přemístěním.

Hlavním přínosem a cílem této práce je zjištění současného stavu těchto památek ve vybraném území a vytvoření podrobného katalogu, sloužící jako zdroj informací pro turistický ruch, pro regionální rozvoj jako je zapojení do stávajících a též i do nově vznikajících turistických, cyklistických nebo naučných stezek, ale také jako podklad pro dílčí analýzy v rámci hodnocení krajinného rázu, při tvorbě územního plánu, návrhu plánu při pozemkových úpravách nebo pro potřeby konkrétní obce.

Katalog je sestaven na základě odborné a regionální literatury, podrobného terénního průzkumu, zahrnujícího katastrální území všech obcí, které jsou součástí dobrovolného svazku obcí Máchův kraj, mapových podkladů a výpovědi některých starousedlíků. Stavby jsou fotograficky zdokumentovány a popsány jak z hlediska současného stavu, tak z hlediska krajinářského významu, je zde uvedeno umístění stavby s uvedením GPS souřadnic a zakreslení v současné aktuální mapě vybraného území.

Klíčová slova:

kulturní krajina, krajinný ráz, drobná sakrální architektura, kříž, kaple, Boží muka

Abstract

The thesis maps and identifies a small religious monuments in the countryside and smaller settlements in the cadastral area municipalities Association Macha, which is located in the southwestern part of the Liberec region and its southern edge, which is Kokorin, extends into the Central Region. These small structures of sacred significance were set up at intersections of roads, trade routes, near Wells, but as expressions of gratitude and remembrance to joyful, significant and tragic event. Each of these small sacred building affects perception of a person's environment, enriching area villages and landscapes, along with accompanying greenery which acted as a refuge on the road, landmark or feature lightning form a common artistic and traditional value. His mission lost partially or completely inappropriate transfer.

The main benefit and purpose of this work is to determine the current state of these monuments in the area, and create a detailed catalog, serving as a source of information for tourism, regional development, such as integration into existing and also into emerging hiking, biking and nature trails, but also as the basis for a partial analysis in the evaluation of the landscape, the creation of the zoning plan, the draft plan during land consolidation or the needs of a particular community.

The catalog is compiled on the basis of professional and regional literature, detailed field survey, including cadastral territory of the municipalities that are part of the voluntary association of municipalities Macha maps and testimonies of some residents is compiled catalog of small sacred buildings. Buildings are photographically documented and described both in terms of the status quo, and in terms of landscape significance here is the location of the building indicating the GPS coordinates and plotting the current actual map of the selected area.

Keywords:

cultural landscape, small sacred architecture , cross, chapel , Calvary , small sacred buildings

Obsah

1. Úvod	8
2. Cíl práce	9
3. Metodika	9
4. Literární rešerše	10
4.1 Rozmluva o české krajině	10
4.2 Krajina a její složky	11
4.2.1 <i>Psychologie lidského vnímání krajiny</i>	12
4.2.2 <i>Konstituování estetiky krajiny</i>	13
4.2.3 <i>Hodnoty krajiny - logická, kulturně historická, přírodní</i>	13
4.2.4 <i>Předpoklady estetiky krajiny</i>	13
4.3 Krajinný ráz	14
4.3.1 <i>Charakteristika krajinného rázu</i>	14
4.3.2 <i>Hodnoty krajinného rázu</i>	14
4.3.3 <i>Ochrana krajinného rázu</i>	15
4.4 Historie krajiny	15
4.5 Duše krajiny - současnost	17
4.6 Paměť krajiny	18
4.7 Lidové krajinářství	18
4.7.1 <i>Zvykovost kraje a v pojetí zeleně</i>	19
4.8 Vnímání reliktní minulosti v kulturní krajině	21
4.9 Drobné stavby	21
4.9.1 <i>Historická a památková hodnota</i>	22
4.9.2 <i>Architektonická a umělecká hodnota</i>	22
4.9.3 <i>Kulturní a estetická hodnota</i>	23
4.9.4 <i>Význam pro krajinný ráz</i>	23
4.10 Drobné sakrální stavby	23
4.10.1 <i>Typologie drobných sakrálních staveb</i>	24
4.10.2 <i>Stručná historie drobných sakrálních staveb</i>	29
4.11 Zeleň u drobných sakrálních staveb	29
4.11.1 <i>Význam zeleně u drobných sakrálních staveb</i>	30
4.12 Péče o historické objekty	30
4.13 Genius loci	33
5. Máchův kraj	33
5.1 Chráněná krajinná oblast Kokořínsko - Máchův kraj	34
5.2 Geologie	35
5.3 Lesní hospodářství	35
5.4 Příroda Máchova kraje	35
5.4.1 <i>Vodstvo</i>	36
5.4.2 <i>Flora</i>	36
5.4.3 <i>Fauna</i>	37
5.5 Dobrovolný svazek obcí Máchův kraj	37
5.5.1 <i>Cíle dobrovolného svazku obcí Máchův kraj</i>	38
5.6 Fyzicko - geografické předpoklady rozvoje cestovního ruchu v Máchově kraji	38

5.7 Sociálně- ekonomické předpoklady rozvoje cestovního ruchu v Máchově kraji	38
5.7.1 <i>Trh práce, zaměstnanost</i>	39
5.8 Kulturně -historické předpoklady	39
5.9 doprava, dopravní obslužnost v Máchově kraji	39
5.9.1 <i>Silniční síť</i>	39
5.9.2 <i>Doprava v klidu</i>	39
5.9.3 <i>Železniční doprava</i>	39
5.9.4 <i>Autobusová doprava</i>	40
5.9.5 <i>Cykloturistika, pěší turistika</i>	40
5.9.6 <i>Turistická lodní doprava</i>	41
5.10 Spolek Dobrovolné památky Severních Čech	41
5.11 Obce svazku Máchův kraj	42
5.11.1 <i>Bělá pod Bezdězem</i>	42
5.11.2 <i>Bezděz</i>	42
5.11.3 <i>Blatce</i>	43
5.11.4 <i>Čistá</i>	43
5.11.5 <i>Dubá</i>	44
5.11.6 <i>Doksy</i>	46
5.11.7 <i>Chlum</i>	50
5.11.8 <i>Jestřebí</i>	50
5.11.9 <i>Kravaře</i>	50
5.11.10 <i>Luka</i>	50
5.11.11 <i>Okna</i>	51
5.11.12 <i>Plužná</i>	51
5.11.13 <i>Skalka</i>	51
5.11.14 <i>Tachov</i>	51
5.11.15 <i>Tuhaň</i>	52
5.11.16 <i>Vrchovany</i>	52
5.11.17 <i>Zahrádky</i>	52
5.11.18 <i>Zákupy</i>	52
5.11.19 <i>Ždírec</i>	53
6. Katalog drobných sakrálních staveb	53
7. Výsledky	53
8. Diskuse	57
9. Závěr	62
10. Seznam použité literatury	63
11. Přílohy	68

1. Úvod

V době rychlé pomíjivosti průmyslově vyráběných věcí zůstává krajina a lidská sídla tím, co trvá po generace a co se jako pochodeň předává potomkům. V dnešní uspěchané společnosti, která svým občanům kromě jiného zajistila i právo svobodně cestovat, se však rodná ves, město či krajina stále jeví jen jako nepříjemná psychická zátěž úspěšně překonané minulosti.

Středoevropská krajina byla v nivách větších řek a úrodných nížinách trvale osídlena až od neolitu. Její ráz se však v posledních 50 letech výrazně změnil. Cesty a stezky pro pěší i malebné polní a úvozové cesty pro povozy z krajiny zmizely. Nahradila je hrubší struktura velkých lánů, účelových polních cest pro traktory a kombajny, síť asfaltových silnic a vysokorychlostních komunikací, a železničních tratí a koridorů...

Až do poloviny 20. století pracovala větší část venkovského obyvatelstva v zemědělství, popřípadě v lese. Lidé byli se svým polem, loukou, lesem či rybníkem prakticky v každodenním styku. Tento kousek krajiny tvořil jakousi rozšířenou část domu každého hospodáře. Prostor byl vysoce účelně uspořádán, aniž byl přímým záměrem esteticky dotvářen. Všechny krajinné detaily jako mez, remízek, úvozová cesta, stromořadí či solitérní strom na rozcestí stejně jako křížky, boží muka, kapličky, poklony, zvoničky nebyly jen tak, samoúčelně, estetickými, ale velmi funkčními prvky. Totéž se týkalo i četných, poněkud velkorysejších úprav krajiny, kterou prováděli velcí feudální vlastníci, nejčastěji šlechta nebo církve. Jednalo se o aleje, poutní kaple, lovecké zámečky, pomníky, náhony či vodní nádrže. Kolektivizací a integrací zemědělské výroby se však rozvrátily tyto ustálené společenské vztahy, včetně osobních vztahů ke konkrétnímu místu a ke krajině. Uvedené změny v krajině od roku 1945 a ztráty krajinného detailu v podobě alejí, mezí, rybníčků, ale i starých cest, křížků, božích muk, způsobily v mnoha případech i ztrátu historické paměti území. Více postiženy byly úrodné, méně členité oblasti, v nichž se nejvíce uplatnily velkovýrobní zemědělské technologie.

Dnes mohou lidé chápat drobné sakrální stavby různě. Pro jednoho to je historická paměť v soudobé naší krajině, pro druhého mají význam jen z hlediska náboženských tradic. Aktuálním problémem je tedy nejen hledání těchto zapomenutých krajinných detailů, ale i hledání vhodných forem uplatnění těchto kulturních hodnot v soudobé krajině.

2. Cíl práce

Cílem diplomové práce je podrobná dokumentace drobných sakrálních staveb ve vybraném území. Dokumentace, krajinářské vyhodnocení drobných sakrálních objektů bude probíhat na základě podrobného terénního průzkumu, kde výstupem bude katalog drobných sakrálních staveb ve vybraném území. Jedná se o katastrální území obcí, které tvoří Dobrovolný svazek obcí Máchův kraj v Libereckém kraji. Každá sakrální stavba bude mít svou dokumentační kartu, kde budou zaznamenány základní údaje. Jedná se o umístění stavby – lokalizace podle GPS souřadnic a slovní popis místa, kde se nachází včetně významu v krajině, zjištění současného stavu, fotodokumentace, zanesení do současné turistické mapy vybraného území. Dále katalog může sloužit jako podklad pro analýzy v rámci hodnocení krajinného rázu, při tvorbě územního plánu konkrétní obce nebo zdroj informací pro turistický ruch a regionální rozvoj apod.

3. Metodika

Práce obsahuje obecnou (teoretickou, rešeršní) a konkrétní část (terénní průzkum). První část teoretická se skládá z obecného vymezení krajiny a sakrální architektury - jejich vzniku, vývoje a funkcí a typologie. Zároveň okrajově popisuje lidové krajinářství v obrazu naší země a též zmiňuje doprovodnou zeleň drobných sakrálních staveb. Dále se zabývá popisem území Máchova kraje - vymezení katastrálního území, seznam obcí, klimatické a přírodní podmínky (geomorfologie, hydrologie, geologie, fauna a flora). Druhá část – vlastní průzkum mapuje jednotlivé sakrální stavby nalezené ve vymezeném území. Vychází z terénního průzkumu intravilánu a extravilánu vybraných obcí, které jsou součástí vymezeného území. Základními podkladovými materiály jsou historické mapy a dokumenty, popř. paměti starousedlíků. Průzkum byl proveden ve všech obcích Dobrovolného svazku Máchova kraje a jejich katastrálním území včetně fotodokumentace a inventarizace jednotlivých objektů. Výsledky průzkumu jsou seřazeny abecedně podle jednotlivých obcí svazku a publikovány formou katalogu včetně fotodokumentace, mapových výstupů a přehledných grafů. Oblast byla vybrána s ohledem na mé nejbližší okolí a také s ohledem na významnou rekreační oblast, kterou bezpochyby Máchův kraj je.

4. Literární rešerše

4.1 Rozmluva o české krajině

Když skončily doby ledové, oteplilo se, zemí začaly svlažovat životodárně deště. Zdálo se, že Českou krajinu ovládne hluboký listnatý les. Jenže, již tenkrát, velmi zasáhli do přírodního vývoje lidé, kteří hledali místo k životu. Člověk začal v krajině hospodařit, aby si zajistil potravu, přístřeší i ochranu. A tak to šlo po dlouhá tisíciletí.... Ještě dnes je možné vidět, jak důkladně v minulých dobách využívali naši předchůdci každý kousek půdy pro obživu. Hluboký a jednoduší les nemohl zvítězit. Jestliže člověk tak výrazně od začátku ovlivňoval krajinu, chtěl také, aby byla krásná? Ne tak docela. Náš předchůdce měl z počátku jiné starosti. Dělal vše proto, aby se uživil. Byl pevně spjat s přírodou a přímo na přírodě závisel svojí obživou. Byl nucen poznávat přírodní zákonitosti a také je jim podřizovat. A proto se krajina stávala už tehdy krásnou. Tvar polí, směry cest, střídání zemědělské a lesní půdy, to vše muselo vycházet z přírodních podmínek.

Dobře tedy. A chceme -li dnes, aby krajina byla opět krásná, do jakého výchozího stavu se vrátit? Do dob před kolektivizací nebo 100 let zpátky, či ještě dále do minulosti? Proč se úplně někam vracet? Člověk má dnes zcela jiné možnosti ekonomické a technické. Zároveň však přestal přírodu chápat. Žijeme teď většinou mimo přírodu - krajinu a proto nevidíme její úžasnou dokonalost. Člověk může přírodu chápat jen v pokoře a s láskou. Chceme -li mít krajinu krásnou a malebnou, musíme se do ní pomalu vracet, každý podle svého. Chodívám často po krajině a nepotkám někdy ani človíčka. Sem tam se mihne vpřed zahleděný cyklista. Přitom jediným přirozeným pohybem pro člověka zůstává chůze. Rychlost chůze nám umožňuje sledovat přírodu a naslouchat vlastním myšlenkám. Kudy tedy vlastně v přírodě chodit? Vždyť tam už nejsou skoro žádné cesty!

Ano, začneme tedy cestou. Třeba cestou mezi poli, která je oddělovala, lemovala a zároveň sloužila pro pěší a povozy. Co dělali lidé dříve, aby se na cestách cítili dobře? Každá cesta někam vedla. Nebyla vždy úplně rovná tak, aby lidé viděli na její konec. Naopak, vedla tak, aby lidé měli důvod si ji projít. Často byla lemována hustým lesem, vodní plochou nebo jen tak, ve volné krajině, se tu a tam vyskytl košatý strom, kamenný kříž či malá kaplička poskytující lidem potěchu oka, odpočinek tělu či orientaci v prostoru. Kořeny cest najdeme ve starých katastrálních mapách. Cesty byly opravdu vyšlapány a vyježděny povozy proto, aby někam vedly. Dnes třeba k malé rozhledně, hradu nebo třeba jen krásnému místu

lahodící oku a myslí či k tichému zákoutí k příjemnému posezení. Tehdy možná zjistíte, že začínáte mít přírodu rádi a že natrvalo už bez ní nemůžete být.

4.2 Krajina a její složky

Termín krajina nebyl vždy jednotný. S rozvojem ekologie převládla snaha, aby byl co nejširší a komplexní. V podstatě se krajina chápe jako dílčí prostor biosféry, který se vyznačuje svéráznou skladbou jednotlivých prvků a jejich vzájemných vztahů. Dle zákona 114/1992 Sb. O ochraně přírody a krajiny je krajina v § 3 definována takto: krajina je část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky. Jedná se tedy o území s homogenním, nebo charakteristicky heterogenním systémem fyzikálních a biotických prvků uvnitř přirozených hranic. Je složena s ekosystémů, které se vzájemně ovlivňují.

„Krajinu dále dělíme na kulturní a přírodní. Přírodní krajina je geneticky stejnorodé území s geologicky a geomorfologicky zákonitou stavbou a s formami reliéfu ovlivňovaných výhradně přírodními faktory se zachovalými povrchovými a podzemními vodami. Jsou to přirozené celky s rozsáhlých biomů a ekosystémů. Vývoj ovlivňují jen přírodní faktory, vliv člověka je vyloučen. Přírodní krajina se vyznačuje výraznou ekologickou stabilitou. Přírodní krajina může být např. lesní, stepní, tundrová či ledovcová. Krajina kulturní je krajina antropicky přetvořená činností zemědělskou, lesnickou, těžbou surovin, vodohospodářskými úpravami a dopravou. Vyznačuje se malou ekologickou stabilitou. Lze ji rozdělit na krajinu zemědělskou, lesní, urbanizovanou a těžební. Zemědělská krajina je tvořena ornou půdou, loukami a pastvinami. Převažují zde umělé ekosystémy - sady, vinice, rybníky. Lesní ekosystémy jsou zastoupeny ve formě enkláv, remízků, mezí a větrolamů a ekologická stabilita je závislá na poměru stabilizujících ekosystémů k nestabilním. Lesní krajina je charakterizována rozsáhlými lesními komplexy s více nebo méně antropogenně ovlivněnými ekosystémy. Lesní krajina může být přírodní - velkoplošná chráněná území a změněná extenzivně kultivovaná krajina, využívaná lesním hospodářstvím. Urbanizovaná krajina je krajina s vysokým podílem zastavěných ploch, je zde velká koncentrace obyvatelstva. Krajina je ekologicky labilní. Těžební krajina je silně pozměněna a je využívána k získávání surovin.“(Lów, Míchal, 2003).

Na slovo krajina je tak v rámci odborné literatury mnoho různých pohledů. Jednotliví autoři ji popisují v závislosti na oboru, ve kterém působí, proto se nelze setkat s jednoznačnou definicí (Vrána et al. 2008). Jiný význam má v geografii, geomorfologii,

ekologii, historii, demografii, urbanismu, ekonomii, zeměpise, regionalistice a v řadě dalších oborů ((Zonneveld 1979, Forman et Godron 1986, Sklenička 2003).

4.2.1 Psychologie lidského vnímání krajiny

Krajina jako specifický případ prostoru je z fyzikálního hlediska trojrozměrnou částí přízemní atmosféry Země, která je vyplněna různými objekty - v našem případě krajinnými prvky. Každý ví, že prostorovými souřadnicemi jsou výška, šířka a délka (v případě krajiny označována „hloubka“). Analýza prostoru jako jakéhosi „nekonečného trojrozměrného akvária“ se všemi souřadnicemi stejnocennými však platí v newtonovské fyzice. Interpretace krajiny jako našeho životního prostředí probíhá individuálními psychickými procesy a uplatňují se při tom mj. tato elementární pravidla:

1. Výška prostoru je podvědomě srovnávána s lidskou postavou stojící, sedící či ležící.
2. Šířka prostoru je mimoděk vztahována k šířce rozpažených rukou.
3. Hloubka prostoru je podvědomě poměřována možnostmi pohybu člověka - pěšáka.

Krajina nemusí vždy sloužit lidskému pohybu. Pro vnímající subjekt (skupinu, národ) je prostor téměř vždy ohraničen nějakým vizuálně postižitelným okrajem (Lőw, Míchál, 2003). Pro chápání, hodnocení i přetváření prostorů využíváme všechny smysly a ty pak řídí naše duševní hnutí podle toho, jak prostor odpovídá našim nárokům. Jde především o vizuální vlastnosti (přehlednost, hlavní i vedlejší pohledy, dominanty a průhledy), odhad přístupnosti (podle individuálních pohybových vlastností) a nárok na vizuální rovnováhu a harmonii objektů (většinou uplatňovaných podvědomě), ale také akustické vlastnosti (např. dobrá či špatná slyšitelnost, dopravní hluk) a olfaktorické vlastnosti (vůně či pachy) prostoru.

Naše primární orientace v prostoru není analytická, platí při ní hovorové „kouknu a vidím“. Při prvotním prožitku jde o celostní vjem, vzhled a dojem, které předcházejí analytickému poznání. Funkční potenciál krajinných celků a míst i jejich psychické působení jsou přitom ovlivňovány řadou objektivních charakteristik (Lőw, Míchál, 2003). Jakmile se šířka, výška či hloubka prvku rovná vzdálenosti od oka pozorovatele nebo je větší, je obtížné vnímat jej jako celek. Je-li vzdálenost od oka dvojnásobkem až čtyřnásobkem největšího rozměru prvku, můžeme jej vnímat v poměru k ostatním prvkům vytvářejícím daný prostor. A je - li vzdálenost prvku větší než čtyřnásobek jeho největšího rozměru (šířky, výšky, hloubky), stává se pro nás prvek součástí širší scény (např. místa krajinného rázu)

4.2.2 Konstituování estetiky krajiny

Krajina byla, je a bude hodnocena především podle toho, jak uspokojuje proměnlivé lidské potřeby. „*Antropocentrický pohled vždy očekává od krajiny určité kladné působení na člověka uživatele, označované jako funkce. Podle míry plnění předpokládaných funkcí pak krajinu (většinou podvědomě) hodnotí, přikládá jí určité hodnoty. V široké škále lidských potřeb, jim odpovídajícím funkcí a hodnot nabývá proměnlivou váhu i estetická potřeba člověka, estetická funkce krajiny a estetická hodnota, kterou člověk krajině přisuzuje*“ (Květ, 2003). Všechny složky krajiny jsou součástí našeho životního prostředí.

Úroveň životního prostředí je důležitou složkou dobové kultury. Člověk má odpor k ošklivému prostředí, nemůže v něm natrvalo spokojeně žít, a proto lidé na své prostředí spontánně uplatňují potřebu krásy. Uspokojování lidské potřeby krásy významně přispívá k pocitům uspokojení, pohody a štěstí. Z toho pak vyplývá veřejný zájem na vytváření podmínek pro uplatňování obecně kulturní a v tom i estetické hodnoty krajiny jako jednoho z relevantních kritérií její celkové hodnoty.

4.2.3 Hodnota krajiny - estetická, kulturně historická, přírodní

„*Hodnota estetická určuje krajinný ráz pomocí výrazných prostorových uspořádání (např. výrazná krajinná scéna s jasně vymezenými prostory, průhledy do dalších prostorů s přírodními a architektonickými dominantami či s výrazně přirozeným charakterem vodních toků a ploch). Hodnota kulturně historická určuje krajinný ráz pomocí přítomnosti různých památkových objektů, cenné vesnické zástavby, památkové zóny nebo rezervace či pomocí historicky a kulturně významných míst. Hodnota přírodní určuje krajinný ráz pomocí kvalitních parametrů zastoupených ekosystémů, členité geomorfologie krajiny a pomocí harmonických charakterů vazeb mezi ekosystémy* (Lów, Míchal, 2003).

4.2.4 Předpoklady estetiky krajiny

Estetika krajiny není dosud konstituována, ale zřejmě by se měla stát vědou, zabývající se všemi estetickými jevy („estetičnem“) v krajině. Jsou-li vysloveny dva protichůdné estetické soudy, je úkolem estetiky mezi nimi prostřednictvím racionálních argumentů rozlišit. Protože většina lidských počinů v krajině není motivována primárně esteticky, musí se estetika krajiny stát odvětvím obecné estetiky, která se zabývá jak mimouměleckým, tak i uměleckým estetičnem (Lów, Míchal, 2003). Jak to, že krajina působí esteticky? Jak vznikají estetické hodnoty krajiny a jak se vyvíjejí? V odpovědi na tyto otázky vidíme klíč k jejím tajemství a potenciální užitečnost estetiky krajiny. Nositelem estetických

jevů („estetická“) obecně jsou estetické hodnoty, především krása a její opak - ošklivost. Ale co je krásou a co ošklivostí musí být v estetice teprve předmětem analýzy a v žádném případě nestojí na jejím počátku. Vymezení obsahu oboru vyžaduje nejprve „zmapovat terén“, objasnit principy vzniku a vývoje estetických hodnot v krajině a tím připravit pojmový aparát estetického hodnocení. Vznik estetických hodnot tkví vtom, jak objekty (např. krajina) zprostředkují různým subjektům smyslově názorným způsobem ty kladné hodnoty, které jsou hodnotícími subjekty preferovány (Komárek, 2000). Hodnota estetická určuje krajinný ráz pomocí výrazných prostorových uspořádání (např. výrazná krajinná scéna s jasně vymezenými prostory, průhledy do dalších prostorů s přírodními a architektonickými dominantami či s výrazně přirozeným charakterem vodních toků a ploch).

4.3 Krajinný ráz

Nezbytnou součástí krajiny je krajinný ráz. Krajinný ráz je v zákoně 114/1992 Sb. O ochraně přírody a krajiny definován v § 12 jako přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti a je chráněna před činností snižující její estetickou, kulturně historickou a přírodní hodnotu. Tyto hodnoty určují krajinný ráz.

4.3.1 Charakteristiky krajinného rázu

„Přírodní charakteristika je určena na základě přírodních podmínek, obzvláště pak těch, které mají největší vliv na charakter krajiny. Jedná se proto zejména o vlastnosti geomorfologické, biogeografické, geologické, klimatické, hydrologické, ale i o vlastnosti ekosystémů“(Vorel et al. 2003). *„Kulturní charakteristikou se rozumí způsob využití krajiny. Jedná se o stopy v krajině vzniklé krajínotvornou lidskou činností. Za takovou krajínotvornou činnost se považuje zejména zemědělství, lesnictví, tvorba osídlení, ale i vodní hospodářství, doprava nebo těžba nerostných surovin“* (Lów et Míchal 2003).

Historická charakteristika se vyznačuje úzkými vazbami k přírodní i kulturní charakteristice, jejichž je součástí. Její znaky se v krajině projevují prostřednictvím stop, zanechaných našimi předky, může se jednat o stopy historické události, které se ale dochovaly dodnes. Je tak důležitá pro pochopení vývoje a vyhodnocení vztahů mezi přírodními vlastnostmi krajiny, důsledky jejího využívání, či jak se tento proces promítl do estetických vlastností krajiny (Lów et Míchal 2003, Vorel et al. 2003).

4.3.2 Hodnoty krajinného rázu

Hodnota kulturně historická určuje krajinný ráz pomocí přítomnosti památkových objektů, cenné vesnické zástavby, památkové zóny nebo rezervace či pomocí historicky a

kulturně významných míst. Hodnota přírodní určuje krajinný ráz pomocí kvalitních parametrů zastoupených ekosystémů, členité geomorfologie krajiny a pomocí harmonických charakterů vazeb mezi ekosystémy. Estetickou hodnotu krajiny vnímáme skrze svůj hodnotový názor díky celku místa krajinného rázu, nikoli pouze díky jeho jednotlivostem (např. krajinným prvkům). Působením krajinného obrazu na duši člověka a na psychiku lidské společnosti zůstávalo stranou. A přece se takovému hodnocení nelze vyhnout. Nemáme sice možnost přímého odhalování myšlení a cítění člověka pradávných dob, jedno je však jisté: vnímání krajiny bylo nepominutelnou součástí jeho života (Lőw, Michal, 2003). Člověk archaických společností a ještě dlouho potom až do středověku žil v posvátném, mýtickém prostředí, obestřen magií. Nebyl to projev úcty k některému objektu, stromu, háji, prameni, vodnímu toku, kameni, políčku, údolí nebo kopci, uplatňoval se i sklon k prožívání posvěcených předmětů v nejširším prostoru žití. Ale jmenovitě se nikde nenajde zmínka o stezce. *„Kulturní dominanta je výsledek lidské činnosti v krajině bezprostředně vnímané člověkem. Může to být reliéf přetvořený člověkem, různé stavby nebo přírodní dominanty,* (Mukařovský, 1966). Jedná se o typický dominantní znak krajinného rázu.

4.3.3 Ochrana krajinného rázu

Krajinný ráz je přírodní, kulturní a historický popis dané oblasti či místa. Činností, jenž by snížily jeho přírodní a estetickou hodnotu musí být bráněno a ty které by snižovaly nebo změnilly krajinný ráz mohou být povoleny pouze na základě schválení orgánem ochrany přírody. Proto můžeme provádět, s ohledem na krajinu, pouze ty zásahy, které vedou k udržení chráněných území, kulturních dominant krajiny či významných krajinných prvků, Činnosti, které by mohly snížit nebo změnit krajinný ráz, musí být schváleny orgánem ochrany přírody. Podrobnosti o ochraně krajinného rázu obecně závazného právního předpisu jsou ministerstvo životního prostředí.

4.3.4 Historie krajiny

Nejstarší minulost člověka v našich končinách lze zařadit z hlediska vývoje stezek do úseku historie zvané pravěk. Je to u nás nejdelší období. Podstatným znakem této doby je fakt, že člověk žil s ostatními živočichy na obdobné úrovni, alespoň s ohledem na působení změn v krajině. Antropogenní vlivy byly tak nepatrné, že oprávněně můžeme tvrdit, že člověk žil v přírodní krajině. Sídla měl v jeskyních nebo lehkých zástěnách či stanech, po nichž se nic nedochovalo. Privilegovaná místa, kde mohla vznikat sídla, se vyznačovala blízkostí dálkové trasy s výhodnou polohou z geomorfologického hlediska. Při větším zalidnění a při častém

procházení tras docházelo ke vzniku nových pěšin a stezek. Od pozdního jara do vrcholného podzimu se uskutečňovala za příhodných podmínek i daleká putování. Každoročně se chodeckým provozem vytvářela základní kulturní krajinná osnova. Obnovováním tras s každým novým jarem mohlo být základem mystických tradic. Vzhled krajiny se zpočátku neměnil (Květ, 2003). Později nevelká políčka se však radikálně lišila od okolní krajiny. Soustavná činnost člověka zemědělce způsobovala zarovnávaní mírných výškových rozdílů a vznik bezlesé krajiny původně snad polostepního charakteru. Oprávněné tedy lze použít pro takové území, zvláště v pro období pozdního neolitu, názvu zemědělská krajina. Tuto dobu, která trvala až po období Velké Moravy, tedy šest tisíc let, lze označit jako starověk. Po celý ten čas se drželi rolníci v podstatě stejného území. Od dřevěných a kostěných nástrojů z doby kamenné byl přechod do doby bronzové a železné. Nářadí zaznamenalo větší změny a ulehčení práce. Uplatnilo se ochočování zvířat a vzrostl počet obyvatel. V posledních dvou tisíciletích před Kristem se lidé přesouvali už i podél regionálních tras do oblastí, v nichž předchozí osídlení bylo nepatrné. Byly to mírně zvlněné končiny za hranicemi dosud obydlených nížinných krajů.

Teprve v době zániku Velkomoravské Říše na počátku 10. století se změnil stav osidlování krajiny. Nastoupil nový trend v osidlování. Nejen podél říček a potoků, také i výše položené rovinatější plochy se rychle osidlovaly. Během 11. a 12. století byla obsazena všechna příhodná místa a ve 13. století zbývalo osídlit už jen málo přijatelné území v členité a hodně vysoko položené krajině. Také se v této době dotvářel konečný obraz nejhustší sítě stezek v naší krajině (Hoffman, 1992). Většina dnešních vesnic i měst odvozuje svůj vznik z doby 11. až 13. století.

Osídlení přinášelo do krajiny radikální změny. Místo lesních porostů vznikaly pruhy polí, meze, hájky. Ovšem některé části, jako např. strmé svahy, úzká údolíčka a jiné málo vhodné plochy pro zemědělskou činnost, zůstaly netknuté. Zůstal tedy zachován přírodní ráz. Samotné osady splývaly s okolím. Byly stavěny tak, aby byly chráněny před hlavními nárazy nepohody. Svůj ráz si zachovaly dodnes, pokud nedošlo ke strmému růstu obce v nežádoucím směru. Empirické zkušenosti přiměly zemědělce na získaných polích chovat se přiměřeně novým podmínkám. Trvalo dlouho dobu, než se naučili udržovat jistou rovnováhu v koloběhu přírodních látek, a totéž v závislosti na oběhu vody. Eroze, která v prvopočátku nastávala ve velké míře, se během času zmírnila. Stupně a meze se staly nutnou součástí upravené krajiny. Výsledkem byl harmonický vzhled celého území, jemuž se dostalo v naší

době názvu kulturní krajina. Rozdíl ale mezi krajinou předkřesťanských dob a tou pozdější křesťanskou je zcela zásadní. Zprvu byla posvátná celá krajina, tedy to, co bylo samovolným dílem přírody. Za křesťanství se stalo posvátným jen to, co vzniklo lidskou rukou, co bylo dílem člověka. Z kopce se posvátnost přenesla na kapli postavenou na vrcholu. Vymýcené lesy a háje, obdělaná pole, upravené cesty a křesťanské symboly na nich. Tak vypadala kulturní krajina, jak ji upravil člověk během našeho tisíciletí - do doby osvícenství v 18. století. Právě pro tyto křesťanské znaky, které jen potvrzují dávnou posvátnost krajiny, se kulturní krajina označuje jako krajina sakrální (Květ, 2003). Až doba osvícenství s převratnými názory na svět, s počátkem vědeckých a technických objevů ukončila v závěru 18. století onu část lidské historie označenou jako středověk.

Prvním zásahem do kulturní krajiny na konci 18. století byl počátek budování nových silnic. Císařské silnice byly linkovány jako přímky bez ohledu na členitost terénu. To byl ovšem pouze začátek. Během následujícího století se krajina začala proměňovat ve zbývajících, dosud nepřeměňovaných částech území, v lesních porostech. Začaly se vysazovat monokultury, započalo se s výstavbou železnice. Vrcholem zkázy stezek bylo 20. století. V okolí městských aglomerací se rozšiřovala těžba hornin, zástavba tovární i bytová zcela zdevastovala dřívější urbanizovanou krajinu. Venkovská krajina byla poznamenána zcelováním polí ve velkém a ničení drobných církevních památek, rušení remízků a hájků a likvidování sítě lokálních stezek. Tak se z kulturní krajiny, zvláště v urbanizovaném a průmyslem poznamenaném území, stala zhanobená krajina. S koncem 20. století se snad uzavřela moderní doba, kterou lze nazvat novověk (Květ, 2003). V dnešní době se snad naskýtá naděje, že zčásti se dočkáme i renovace starých památek a stezek: další nové turistické a cyklistické trasy se už připravují, mnohde i realizují. Začátek 21. století by se tedy mohl projevit novými prvky v napravené krajině. Tato už ozývající se doba by mohla nést pojmenování světověk. I v soudobé krajině jsou kouty, které vzbuzují a zanechávají ve vnímavějších pozorovateli jisté posvátnosti. Nelze se proto divit našim prapředkům, že přírodě vyznávali hlubokou úctu a ani našim potomkům bychom neměli upírat možnost pocítit něco podobného.

4.5 Duše krajiny – současnost

Současná situace ve vnímání krajiny je zcela odlišná od té tisíciletí zažívané. Nejen městský obyvatel, ale i venkovský člověk ztratil sepětí se svou rodnou krajinou. Necítí, které přírodní predispozice a s nimi spjaté stavby určovaly rytmus života a ovládaly mysl jeho

předků. Stará znamení ztratila význam znamení a stala se tajemnou šifrou, jen jakýmsi estetickým prvkem v kulturní krajině. Jejich skutečný původ je zapomenut. Takovou samozřejmost, jako kudy vedly kroky chodce v krajině s typickými znameními, to nikoho ani ve snu nenapadlo zaznamenat. Co zbývá z těch dávných dob? Některé trvalejší objekty staré společenské materiální kultury se sice dochovaly, z jiných se dochovaly alespoň zlomky, ale ze starých cest a stezek nezbylo prakticky nic. Byly zaorány, zastavěny nebo na jejich místě vznikly nové komunikace. Jen některá původní znamení na starých cestách nebo uprostřed polí nesou určitou vypovídající hodnotu. Vždyť i název obce také ztratil svůj původní informační smysl např. Tuněchody - tudy nechodte.

„Duši krajiny chápali lidé jako posvátný pocit z celé přírody. V dnešní době se objevuje jen jako estetický vjem, ale objevují se též, s nastupujícím třetím tisíciletím, obnovující se zájem o tajemno dávných posvátných míst. Doufejme, že se tento nedostatek bude novými generacemi napravovat. Není - li v současné lidské společnosti dostatek řádu a harmonie, pak si bude člověk muset hledat v přírodě systém, zákonitosti a pořádek, podle kterého by se mohl začít znovu orientovat“ (Květ, 2003).

4.6 Paměť krajiny

Krajina se výrazně činností přírodních sil a člověka přetvářela, docházelo tím tak ke vzniku výrazných stop spojených s tímto procesem, které se do krajiny promítly na dobu celých staletí a jsou téměř neodstranitelné, a nebo po krátké době zanikly a byly překryty (Sklenička 2003). S pamětí krajiny je tak spojená schopnost krajiny odolat rozmarům dané doby, aby nedocházelo k neustálému přetváření jejího charakteru. V samotné krajině se s krajinnou pamětí můžeme setkat prostřednictvím starých objektů. Tyto památky nám tak slouží jako artefakty dávné minulosti.

4.7 Lidové krajinářství v obrazu naší země

Krajina s osnovou sítě stezek měla dříve jinou scenérii, než je ta dnešní, tvořená moderní civilizací se sítí silnic a dálnic, přivaděčů, eskalátorů, mostních křižovatek a dalších vymožeností v historii výstavby silnic. V dřívějších dobách vznikaly cesty na základě potřeby a nutnosti spojit důležitá místa pro lidskou existenci. Tvář naší země je mimo jiné velmi významně ovlivňována systémem trvalých porostů a to ve dvou věcných rovinách. Je to jejich prostorové uspořádání a druhová skladba. Výrazná spojitost těchto dvou hodnot, jinými slovy jednota obsahu a formy, byla vždy v minulosti typickým a nesmírně cenným rysem naší venkovské zeleně. V dynamickém spojení těchto hodnot byla u nás rozvíjena zejména dvěma

základními společenskými proudy. Prvním z nich byl dosud ne plně a v celém rozsahu zhodnocený vliv baroka na vytvoření české barokní krajiny. Druhým pak bylo utváření naší krajiny činností venkovského obyvatelstva, jež uplatňovala nejen hlediska hospodářsko provozní, ale současně i sociálně kulturní. Koexistencí a vzájemným ovlivňováním či splýváním oficiálního a lidového proudu vznikaly pak často velmi významné a pro naši zemi typické krajinné celky (Mareček, 2002).

Lidové krajinářství lze chápat jako souhrn činností utvářejících venkovskou krajinu, realizovaných zejména vesnickými obyvateli v určitých geografických, hospodářských a sociálně kulturních podmínkách, odpovídajících daným potřebám, názorům a tradicím. Zahrnuje tedy nejen podstatnou oblast zeleně, ale souběžně i pojetí výstavby a její vztah ke krajinnému prostředí, k organizaci a využití půdního fondu aj. Jeho nejvýraznější formy shledáváme zejména v podmínkách menších obcí s dlouhodobě maloroľnickým hospodařením spojeným s přímým vlastnictvím půdy (Mareček, 2002).

4.7.1 Zvykovost krajová a v pojetí zeleně

Lidové krajinářství se pak projevuje jako určitá krajová (místní) zvykovost ve smyslu provozních a sociálně kulturních potřeb a možností obyvatelstva. Tato, v různém rozsahu tradovaná zvykovost měla určité konkrétní formy jak na území venkovských sídel, tak i ve venkovské krajině. Zvykovost v pojetí zeleně byla velmi významně ovlivňována hospodářsko provozními podmínkami a potřebami vesnice, jež se v souladu s technickým pokrokem poměrně rychle měnily. Proto se i tento typ zvykovosti vyznačoval rychlejšími změnami, to je různé zvyky měly různou dobu trvání. Např. soukromoprávní vztahy na venkově našly svůj značně dlouhodobý odraz v hraničních stromech či stromořadích. Nutnost protipožární ochrany vyvolala dobovou potřebu použití širokokorunných stromů v sousedství hospodářských budov s cílem zabránit rychlejšímu rozšiřování požáru a použití topolů ve funkci bleskosvodů. Provozní potřeba levných přístřešků proti nepohodě či proti intenzivnímu slunečnímu záření dala vzniknout skupinám stromů s hustými a širokými korunami na provozních nádvořích před kovárnami a hospodami, ale i v těsné blízkosti drobných sakrálních staveb v krajině. Zde plnily též funkci orientačního či hraničního bodu. Ve větrných lokalitách jsou do dnešních dnů vysoce funkční stromy vysázené na návětrné straně. Všechny tyto funkce vytvořily velmi výraznou tradici přednostního používání vysokokmenných tvarů stromů v dostupné druhové skladbě (lípa, javor, jasan, dub, hrušeň aj.) (Mareček, 1966). Obvyklé bylo velké množství soliterních stromů nebo skupin stromů,

jejichž druhová skladba a umístění byly a místy ještě jsou pro určitou oblast typické, např. u vchodu do usedlosti, u záhumenních stodol, u hospod, kolem kováren, na návrších u kaplí nebo kostelů, far nebo škol, na konci vesnice u křížů atp. Potoky protékající vesnicemi, stejně jako návesní rybníky, měly přirozené břehy a byly obklopeny stromy (Mareček, 1966). Zdůvodňování existence stromů výhradně hospodářským racionalismem je proto znevažováním naší kulturní minulosti.

Estetické projevy lidového krajinářství v pojetí zeleně měly celou řadu krajové tradovaných forem. Bylo to např.: vytváření souměrných kompozic stromů a staveb, zdůrazňování některých významných staveb a prostor vysokými stromy (průčelí domu, vjezdy, kostely, hřbitovy, střed či obvod návsi, kříže, poklony, boží muka, sochy svatých apod.). Významným rysem lidového krajinářství je velmi citlivé rozmisťování dobově významných a proto i zdůrazňovaných prvků v krajině. Takovými esteticky cennými lokalitami byly např. vyvýšené polohy, průsečíky krajinných linií (body zvláštního zájmu), historicky významná místa apod. Příkladem takového přístupu, kdy se velmi skromnými prostředky dosahovalo vysoké společenské účinnosti, bylo časté umisťování venkovních hřbitovů s kaplemi na kopcích (Mareček, 2002). Vedle účinků estetických (krajinné dominanty) tak vznikaly i hodnoty duchovní - poloha co nejbližší Bohu, vyhlídkové místo návštěvníků do krajiny, v níž zesnulí žili, konečně stálá myšlenková přítomnost zesnulých, jejichž místo odpočinku bylo širším okolím stále na očích.

Charakteristickým rysem lidového krajinářství byl i vyvinutý smysl pro zachování některých charakteristických přírodních lokalit. Jejich dlouhodobá existence nebyla velmi často dána jen menšími technickými možnostmi minulých generací, jak se často tvrdí, ale rovněž i estetickým cítěním a osobním vztahem našich předků k těmto přírodním útvarům. Krajina jako živitelka, plná práce a událostí byla velkým dějištěm lidských příběhů a osudů, byla velmi adresným a konkrétním domovem. Vynikajícím dokladem této skutečnosti jsou mnohde dosud zachovaná pomístní jména polí, luk, lesů, hor a cest, jejichž počet dosahuje běžně v jednom katastrálním území několika desítek. Nejčastějším způsobem lidového zdůraznění mnohých těchto lokalit byly drobné stavby kapliček, kříže či pamětní kameny a zejména stromy, které zaručovaly dlouhodobé zachování daných dobových skutečností. Pomístní jména mohou být velmi inspirativním podkladem pro krajinářské vyjádření „ducha místa“, identity domova a vztahu naší současnosti k minulosti. Ve výrazné historické adresnosti naší krajiny spočívala a měla by nadále spočívat jedna z jejích nejvyšších

kulturních a společenských hodnot. Lidové krajinářství se v pojetí venkovské zeleně projevovalo jednak v izolované formě, to je jako určité jednotlivosti a dále velmi často v různě velkých sestavách, v nichž seskupením těchto „ dílčích jednotlivostí“ vznikla další, nová kvalita funkčnosti. (Mareček, 2002).

4.8 Vnímání relikvů minulosti v kulturní krajině

Citové hodnoty jsou permanentním předmětem námitek těch, kteří požadují důkazní řízení na základě měřitelných dat s těmi, kdož zastávají (domníváme se, že oprávněně) názor o jedinečnosti lidské individuality. Expertní soudy o citové odezvě na vnímání kulturních památek jako složky životního prostředí nemohou být zobecňovány a připustit, že „někdo rád holky - jiný vdolky“. Kulturní historické hodnoty hmotných kulturních památek nás spojují s minulostí způsobem jinak smyslově nepostižitelným: „Normální domek mění svůj význam, jestliže se v něm narodil Josef Jungmann nebo František Palacký“ .Hledaný vztah ke kulturním památkám vychází z historického poznání, že základem české národní kultury je lidovost a historismus; komu je česká národní kultura lhostejná i tomu, kdo nic netuší o existenci nějakého „otce národa“, tomu budou jakékoliv rodné domky lhostejné. Aby kulturní památky nebyly vnímané jako nějaké překážející relikty, ale jako stálá živá síla, to vyžaduje určitou míru kultivovanosti, mj. znalost historie (Lów, Míchal, 2003). Jestliže v umění není pokroku a jestliže umění je jediná sféra lidských výtvorů, vzdorující času, trvání kulturních památek je třeba co možná prodlužovat.

4.9. Drobné stavby

Vyhodnocením krajinného rázu prostředí je rozpoznání charakteristických, jedinečných či určujících přírodních a kulturních prvků. Mezi tyto prvky patří především drobné stavby, které se objevují v obrazu venkova. Zahrnují především sakrální a světské stavby menších rozměrů. Svou přítomností vytvářejí kulturně historickou funkci území jeho estetickou hodnotu. Daná drobné stavby jsou mnohdy opředeny příběhem, legendou nebo pověstí. Z hlediska kompozičních vztahů v rámci hodnocení krajinného rázu lze zaznamenat různorodost jejich výskytu. Vyskytují se často samostatně bez záměru návaznosti v prostoru ale také jako součásti kompozičních úprav. Drobné stavby můžeme vymezit podle základní typologie funkčního využití a poslání:

1. Náboženské prvky a jejich poslání, kde projevem náboženského smýšlení je posilování a upevňování víry a prostředky poděkování tvoří drobná sakrální

architektura (kříže, boží muka, kapličky, obrázky) a drobné archeologické památky (menhiry, mohyly...)

2. Terénní prvky jejíž posláními vymezení majetkoprávních vztahů, které vymezují hraničníky, mezníky, kamenné zídky, tarasy, hraniční stromy
3. Samostatné historické hospodářské prvky či soubory s úkolem zlepšit životní úroveň a usnadňující hospodářskou činnost zahrnující sklípky, salaše, kůlny
4. Ostatní prvky je blíže nespecifikovaná skupina hmotných i nehmotných prvků kde poslání je většinou vzpomínkového charakteru. Tyto stavby mohou být spojené např. se: smrtí, místními zvyklostmi, životem významné osobnosti, důležitými událostmi

Časem se drobné stavby staly součástí minulosti, představují historické prameny o: stavu krajiny před kolektivizací, kulturním a náboženském životě, používaném stavebním materiálu a hospodářském rozvoji území, Význam drobných staveb je různý, záleží na mnoha faktorech jako je umístění stavby, využití, dostupnost, stav apod.. Typické pro drobné stavby jsou vztahy k místům, kde je můžeme nalézt.

4.9.1. Historická a památková hodnota

Tyto hodnoty vycházejí z historického vývoje drobné stavby. Památkovou hodnotu splňují kulturní a národní kulturní objekty, které se nacházejí v Ústředním seznamu podle zákona č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči. I drobné stavby odkazující na konkrétní osobnost, jev či událost (vzpomínkový charakter) mimo výše uvedený seznam mohou mít památkovou hodnotu.

4.9.2. Umělecká a architektonická hodnota

Drobné památky reprezentují dobu svého vzniku, a přestože ne zcela přesně, představují také jednotlivé umělecké slohy. Jejich nevěrohodnost spočívá v lidovém podání, kdy mnohé památky (především sakrální architektura) byly vytvořeny z iniciativy obyčejných lidí a nikoliv opravdovými umělci. Zkoumáním některých detailů drobné stavby můžeme zjistit dobu vzniku (letopočet), autora, zvyklosti apod. Tyto údaje pomáhají určit význam stavby a její účel. Umělecká a architektonická hodnota drobných staveb se projevuje nejen

jako stavba samotná, ale především v kompozici s okolním prostředím. Jedná se o kompozici s přírodním prostředím, která může být záměrná i náhodná. Je to soulad drobných staveb s širším a bezprostředním okolím. Hodnocení celkového vnímaného obrazu ovlivňuje celá řada faktorů, od intenzity osvětlení, přes vlastní rozpoložení až působení počasí v každé roční době.

4.9.3 Estetická a kulturní hodnota

Na obrazu kulturní krajiny mají drobné stavby velký podíl. Estetickou hodnotu tvoří nejen vlastní ztvárnění stavby, ale i její zasazení, ať již záměrně či náhodně, do prostoru. S běžným životem lidí žijících na venkově byly spojené různé kulturní a společenské události povahy náboženských poutí či slavností, které se často vázaly k drobným stavbám.

Ve venkovské krajině jsou jedním z důležitých a výrazných krajinných prvků solitérní stromy. Podle § 46 zákona 114/1992 Sb o ochraně přírody a krajiny mohou mimořádně významné stromy, jejich skupiny a stromořadí být prohlášeny za památné s podmínkami ochrany. Velmi často se takovéto stromy, skupiny či aleje vyskytují kolem drobných sakrálních staveb, kde spolu tvoří nejen ochranu např. před bleskem či deštěm, ale i atmosféru místa. Památné stromy jsou zapsány v ústředním seznamu ochrany přírody.

4.9.4 Význam pro krajinný ráz

Významnější drobné stavby jsou chráněny zákonem č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči. Péče se vztahuje kulturní památky či na národní kulturní památky, které jsou evidovány v ústředním seznamu. Aby se drobná stavba mohla prohlásit za kulturní památku podle §2 zákona 20/1987 Sb. O státní památkové péči, musí splnit daná kritéria. Tyto kritéria většinou tak splňují jen stavby významnější povahy a regionálního významu. Drobné stavby jsou většinou lokálního významu a většinou nejsou zapsány jako kulturní památky dle daného zákona nejsou. Při hodnocení krajinného rázu je vždy nutná znalost této malé, a však stále významné, historické paměti soudobé české krajiny.

4.10. Drobné sakrální stavby

Drobné sakrální stavby jsou objekty, které nazýváme drobnou sakrální architekturou. Najdeme je jak uprostřed obcí, tak ve volné krajině. Jejich vznik a význam je dvojitý. Buď byly postaveny na místě pro člověka tehdy významném a staly se symbolem historické paměti, nebo zdůrazňovaly místo na němž byly postaveny a tak připomínaly událost, která se tam stala. Česká krajina je jejich přítomností charakteristická, protože v takovém množství

nevznikaly v žádné jiné evropské zemi (Koubek 2007). Vznikaly také tam, kde docházelo ještě před příchodem křesťanství k pohanským rituálům. Lemují tak starší pohanské a lidové tradice, ale nachází se také v místech, kde došlo k lidským neštěstím. Vztahují se tak i ke konkrétním událostem (Hájek et Bukačová 2001). Sloužily ke krátkému zastavení, osobní modlitbě, rozjímání, zavzpomínání nebo jako místo k odpočinku (Hladký 2007). Lidé se u nich scházeli při procesích, v postním období, o svátku Božího Těla, svátku Všech svatých, o Velikonocích, ale i u řady dalších příležitostí. Dnes jsou vnímány jako svědci dávné minulosti. Jejich význam je tak především estetický v krajině a duchovní (Rybánský, 2013). Početní stav drobných sakrálních památek mohutně klesnul po roce 1948, ale i přesto se nám, do dnešní doby, dochovalo poměrně velké množství těchto důkazů vztahů mezi člověkem, Bohem a krajinou, kde jsou tyto stavby její neodmyslitelnou součástí (Klvač, Musil, 2003). Drobné sakrální stavby jsou Boží muka, křížky, smírčí kříže a kameny, poklony, zvoničky či kapličky. Patří k nim také časté sochy svatých (zpravidla Jan Nepomucký, ale i další). Zároveň se k nim sázely stromy, z nichž některé jsou již dnes zapsány jako památné.

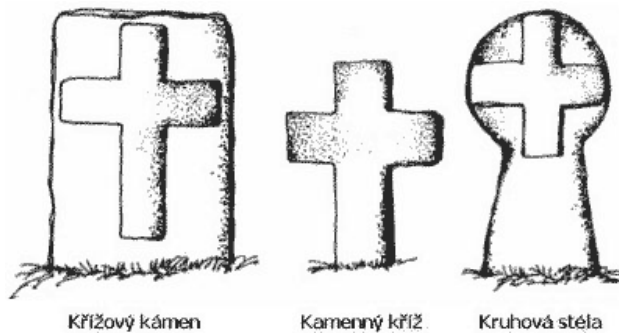
4.10.1 Typologie drobných sakrálních staveb

Smírčí kámen

Nejstarší drobná sakrální stavba. Někteří historikové spojují jejich vznik s cyrilometodějskou misí, jsou si velmi podobné, častěji se používá lidový název baba. Vyskytují se po celém našem území. Jedná se o reliéfně znázorněné kříže, nůžky, loukotě či bochník chleba na plochém kameni. Jejich forma je robustní a jednoduchá. Často se vyskytují na návších, u kostela, v polích či lesním úvozu. Někdy vznikly z nařízení soudu, kdy pachatel musel zaplatit jistou částku penězích či naturáliích a na důkaz zaplacení musel ještě v místě, kde se zločin stal, postavit smírčí kámen (Anderlík, 1997).

Smírčí kříž

Většina pochází z vrcholného středověku, stejně jako smírčí kámen i kříž byl uznán jako doklad o spáchaném zločinu či neštěstí. Příběhy vyprávějí historii tzv. smírčích křížů, jako symbolu pokání a konečného usmíření na místě provedeného zločinu. Podle tradice bylo povinností pachatele vystavět na místě zločinu kříž jako symbol pokání a konečného smíření (Preclík, 1990). Jde většinou o zakulacené kamenné kříže, na kterých bývá v některých případech vytesaná zbraň, jíž byl někdo napaden. Na mladších křížích můžeme najít i vytesaný celý příběh, který se tam udál (Frolec, Vařeka 2007). Zhotovovány byly většinou z jednoho kusu kamene a jejich tvarová různorodost je dána zručností a dovednostmi tvůrce.

Obr.č.1: Druhy kamenných křížů (zdroj: kameny.euweb)

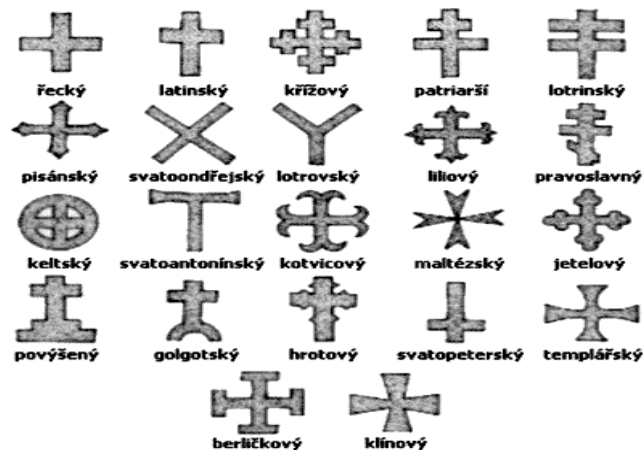
Kříž

Kříže můžeme rozdělit na smírčí, pamětní, cyrilometodějské, pamětní kameny, švédské, ruské, turecké a francouzské. U posledních čtyř je název odvozen od národnosti armády či jednotlivých vojáků, kteří v místě, kde se kříž nachází, padli v boji či zahynuli (Streubel 2000). Kříž se stává symbolem křesťanské víry, vyobrazující umučení Ježíše Krista na kříži. V českých zemích se první kříže u cest objevily pravděpodobně po roce 845 (Nusek et Svoboda 2001, Šustr et Krubnerová 2010). V krajině se dnes často v blízkosti kříže nachází soliterní strom nebo skupina stromů, nejčastěji to bývá lípa (Květ 2003). Často byly také kříže vztyčovány před kostely, kaplemi nebo kapličkami (Polášek 2001). Zpočátku byly vysoké dřevěné, řidčeji kamenné s plechovou malovanou postavou Krista. Jako první se začaly objevovat v krajině dřevěné kříže. Datují se do doby raného středověku. Další vlna dřevěných křížů nastala v 17. století při procesu protireformace, kdy vznikaly obrovské kříže, které měly znázorňovat, že vesnice, kde se kříž vztyčil, se opět hlásí ke katolické víře. Posledním obdobím, kdy se hojně objevovaly dřevěné kříže, byl začátek 19. století, protože české země byly po vládě Josefa II. a napoleonských válkách vyčerpány a mezi lidmi panovala všeobecná chudoba. Dřevěný kříž tak byl nejdostupnější (Bukačová 2006). Kovové kříže se začaly vyrábět v 18. století a převažovaly i v 19. století, zejména v jeho 1. polovině (Květ 2003). Od 2. poloviny 19. století se v některých krajích začaly vyskytovat kříže litinové, většinou na kamenných podstavcích z pískovce, žuly či celokamenné. Známé jsou tzv. kadovské kříže. Bývá na nich vyryto jméno a bydliště donátora, citát z písmo či jiný lidový zbožný verš.

Znamení kříže má několik výkladů, a to:

1. Kult znamení smrti neboli pamětní význam

2. Smírčí význam
3. Hraniční znamení
4. Misijní původ
5. Projevy germánské symboliky: víry v božstva a hrdinských eposů
6. Symboly rekatolizace
7. Znamení u cest

Obr.č.2 Vývoj tvaru kříže (zdroj: kameny.euweb)

Boží muka

Zprávy o božích mukách se objevují již ve 14. století. Za nejstarší se považují tzv. sloupová muka jako symbolika Krista ubičovaného u sloupu, z období pozdní gotiky a renesance. Skládají se ze čtvercového podstave, štíhlého dřívku a lucerny s malým křížkem nahoře. Další mohou být ve tvaru pilíře, někdy se stříškou a výklenkem na obraz, jindy s reliéfem nebo soškou. Nejčastější jsou boží muka hranolovitého tvaru ovlivněná barokem nebo empírem, obvykle opatřená prejzovou stříškou a křížkem (Frolec, Vařeka, 2007). Najdeme je na rozcestí, ve volné krajině či na veřejném prostranství uvnitř obce. K jejich rozšíření došlo z řady důvodů. Vznikaly na památku šťastných i nešťastných událostí, jako projev díky odvrácení neštěstí, epidemií, za uzdravení, k uctění mrtvých, k usmíření sporů o majetkovou držbu mezi sousedy a vrchností, k vymezení hranic pozemků či jako pokuta za spáchaný přečin. Boží muka měla i významnou úlohu jako orientační ukazatel na rozcestích. Za první republiky byla udržována Klubem českých turistů a podle nich se pořádaly i vycházky. (Anderlík,1997).

Sloup

Má poměrně řidší zastoupení v krajině. Většinou se vyskytovaly na rozcestí a jiných důležitých místech, zvláště pak na pozemcích panských velkostatků. Nejčastější jsou tzv. mariánské a morové. Jsou kamenné s figurálními plastikami Nejsvětější Trojice, Janem Nepomuckým či plastikou Panny Marie. Jedná se o památky především z doby baroka, někdy označované také jako statue, mající tvar sloupu, který ale ve všech případech nemusejí připomínat, nýbrž se může jednat i o sousoší. Sloupy měly různá provedení od hladkého, tordovaného, děleného sloupu po obelisk, kužel nebo odstupňovaný pilíř atd. Provedení existuje opravdu mnoho. Zároveň i přesná definice, zda se jedná o morový či mariánský sloup, je někdy nejednoznačná a dosti složitá k určení (Slouka 2010). Mariánské sloupy vznikaly nejčastěji v baroku, kdy nejvíce sílil kult Panny Marie, proto měly na své vrchní části sochu Panny Marie. Morové sloupy vznikaly po obdobích, kdy územím prošla morová rána, ve které viděli lidé Boží trest.

Socha

Většinou se jedná o sochy nejrůznějších světců. Nejčastěji se setkáváme s Janem Nepomuckým, svatým Floriánem či Pannou Marií. Sochy jsou kamenné na čtvercových podstavcích, umístěny v blízkosti cest, na mostech, rozcestích, ale také je nacházíme v intravilánech obcí u kostelů, škol a hřbitovů. Ve volné krajině lze jejich význam hledat především v krajinotvorné funkci. Často se objevovaly v lesích, polích, ovocných sadech, ve vinohradech, na loukách, u pramenů a studní (Matáková 2011).

Poklona

Jedná se o přechodnou stavbu mezi božími muky a kapličkou. Má průčelí jako portál s mřížkou a výklenkem pro obrázek či sochu (Poche, 1977). Původní Boží muka byla nahrazena novým objektem, který v barokní a pozdější době mnohdy již nebyl ani tak sloupem či pilířem, jako spíše mohutnějším, souvislým hranolem s případným výklenkem a byla nazývána výklenkovou kapličkou. V případě, že se do kapličky dalo vstoupit, ale s ohledem na velikost vnitřního prostoru tak obvykle nebylo činěno, mluví se o kapličce prostorové (Nusek 2001). Nejednalo se sice o samostatné sakrální objekty, ale často se stávaly jejich nedílnou součástí, neboť zajišťovaly, aby si věřící mohli před nimi kleknout. Lidově se jim říkalo klekátka. (Šustr et Krubnerová 2010).

Kaple a kaplička

Menší stavby, které slouží k uctívání Boha, Panny Marie a dalších světců. Lze říci, že od kostelů a dalších velkých církevních staveb se liší pouze menším měřítkem. Název pochází od latinského slova *capella* (Hájek et Bukačová 2001). Začaly se stavět v 18. století v období baroka. Mají většinou obdélníkový půdorys. Jedná se o objekty z kamene či později z cihel, omítnuté a často se štukovou výzdobou, ukončeny jsou stříškou. Uvnitř byly umístěny sochy svatých či jejich obrázky. Vznikaly zejména v menších vesnicích, kde by se nevyplatila stavba kostela, ale i ve volné krajině, kde se budovaly u pramenů, studánek, na vyvýšených místech, které jsou spjaty s nějakou významnou historickou událostí nebo pověstí. Sloužily i jako poděkování, vzpomínka na pomoc při záchraně života či jako poutní místa (Koubek 2007).

Nacházejí se též na dominantních kopcích či návrších, kde často tvoří ukončení křížových cest. Efekt okázalého barokního umění tak byl umocněn tzv. kyslíkovou euforií, která byla způsobena namáhavým výstupem do kopce. Výklenkové kapličky, které jsou vývojově starší, se velmi podobají božím mukám. Prostorové kapličky se výrazně odlišují od výklenkových svojí velikostí. Oproti výklenkovým mají vnitřní prostor. Kaple dělíme na interiérové kaple s jednoduchou výzdobou a malým oltářem, bývají opatřeny dveřmi, vrátky, případně mříží. Obvykle plnily i funkci zvonice a návesní kaple s větším oltářem, které mohou být i velikosti menšího kostelíka a sloužily jako shromaždiště věřících.

Zvonička

Stavba, která sloužila k zavěšení zvonu. Oproti zvonici nebyla funkčně spjata s kostelem, nýbrž byla většinou samostatná nebo funkčně souvisela s kaplí, nahrazovala věžičku kaple. Nejčastěji stála v obci, kde nebyla ani kaple ani kostel. Popudem k jejich vzniku byl ohňový patent Marie Terezie. Nejjednodušším typem je zvon zavěšený v koruně stromu. Tímto stromem byla zpravidla mohutná lípa, dub apod (Kuča, 2001). Později se zvon zavěšoval na samostatně stojící rozsochatý kůl, někdy i zastřešeným, nazývajícím se zouvák, vidlák nebo dvoják. Zvonice, jejíž základ tvoří dva kmeny se říká šrák (Černý, 2002). Dalším typem zvonice byla bouda kolem kůlu, která sloužila jako úkryt zvoníka před nepřízní počasí. Posledním krokem byla pak snaha, aby tato bouda byla nejen trvanlivá, ale také reprezentativní, a proto bývala více či méně architektonicky a slohově provedena. Bouda mívala tak kůl buď uvnitř, nebo na své střeše (Kšíř, 1947). Místo pro zvonice a zvoničky bylo vybíráno většinou na různých vyvýšeninách, významných stromech a vysokých stavbách. Skalní výklenek - se vytesával nebo vyhloubil do skály. Jeho výzdobu tvoří obrázky svatých a sošky, často v

dřevěných schránkách nebo volně. Informací o důvodech jejich umístění je zpravidla ještě méně než u předchozích objektů, neboť se k nim nedochovaly žádné písemné či ústní údaje, ale je jisté, že vznikaly jako připomínky pro dané místo významné kladné či tragické události. Mají tak svá skrytá tajemství, kterými jsou ještě více zajímavé, proto je lidé, když se na nich projeví stáří, opět obnovují (Müller 2010).

4.10.2 Stručná historie drobných sakrálních staveb

Nejstaršími památkami jsou smírčí kříže. Vznikaly už v době pozdní gotiky. Neměly žádný náboženský význam. První boží se objevují též již v gotice. Vyskytovaly se převážně u cest jako takových a také u cesty popravišti, kde se odsouzení naposledy modlili. V době renesance došlo ke stagnaci umisťování drobných sakrálních staveb do krajiny i intravilánu obcí. V období baroka dochází k obnovení tradice stavět drobné sakrální objekty. Nejprve kříže a boží muka, tzv. místa zastavení či poklony. Při utváření barokní krajiny byly do krajiny zakomponovány výrazné prvky, kterými byly kostely a kapličky stavěné na kopcích, vyvýšených bodech, odkud působily jako výrazné dominanty krajiny. Vznikaly též v hojně míře kaple a zvonice, fary. Na návších, rozcestích, ale i ve volné krajině podél polních cest vznikaly kříže, boží muka, sochy svatých a další drobné sakrální objekty. Barokní doba dala vznik též velkému množství soch světců. Do kamenické tvorby drobných sakrálních staveb, převážně křížů se promítá i klasicismus v podobě klasicistní římsy a doplňků. Kříže, boží muka i kapličky vznikaly i za první republiky. A i dnes se můžeme setkat s novým křížkem, který nese datum 2000. Vznikl jako náhrada za původní, a nebo „jen tak,, kdy si lidé chtěli zkrášlit své okolí.

4.11. Zeleň u drobných sakrálních staveb

Zeleň u drobných sakrálních staveb se vysazovala nejen v závislosti člověka na přírodě, ale také v závislosti na přírodních podmínkách území, kde lidé žily. „Tato zeleň se vyskytovala u drobných sakrálních staveb buď jako jednotlivě rostoucí strom či keř a plnila funkci solitery a dominanty okolí, nebo se vyskytovala v malých skupinkách buďto po dvou jako rámování nebo po třech a více“ (Kavka, Šindelářová, 1978). Jako samostatně rostoucí stromy se nejčastěji vysazovaly lípy, duby, břízy, topoly, jírovce a plané hrušně, později buky a ojediněle jedle, v podhůří borovice a jeřáby. Pro horské oblasti byl typický smrk a modřín. Pokud dřeviny u těchto staveb rostly ve skupině, tak buď v seskupení stejných druhů, nebo v kombinaci stromu a keře. Ve skupině stejných druhů se nejčastěji uplatňovaly lípy, duby, jírovce a na zamokřených územích vrby a olše. Ve skupině strom a keř byly nejčastější

kombinace lípa, topol, dub, jírovec a k tomu šípková růže, trnka nebo černý bez. Takovéto skupiny se v mnoha místech zachovaly, neboť byly umístěny tam, kde většinou nevadily při hospodářské činnosti.

4.11.1 Význam zeleně u drobných sakrálních staveb

„Tyto často krajinné dominanty poskytovaly lidem především útočiště na jejich cestách, ať zbožných či za obchodem. Stavby byly postaveny tak, aby v poledne, při největším žáru, poskytovaly stromy lidem na cestě odpočinek a stín. Často byly nejen důležitým orientačním bodem, ale poskytovaly též sedlákům mj. i útočiště při svážení úrody a útočiště pracujícím na přilehlých polích za velkých dešťů či větrech. Někdy plnily též funkci bleskosvodu. Důležité je ovšem u této zeleně, že navozuje příjemné klima a příjemný estetický zážitek, dále pak působí kladně na psychiku člověka při jeho toulkách krajinou“ (Kavka, Šindelářová, 1978). Novým aspektem ochrany doprovodné zeleně je záchrana genetického bohatství. Lze přitom vycházet z hypotézy, že nejen stromy volně rostoucí v krajině, které jsou starší než 250-300 let, jsou pozůstatkem místních populací domácích dřevin. Stromy obdobného stáří v záměrných výsadbách (u stavebních objektů, pomníků, křížků, soch či kapliček) pocházejí pravděpodobně z dřevin z blízkého okolí, protože s výjimkou hospodářsky cenných dřevin nebo introdukovaných tehdy nedocházelo k dálkovému přesunu. V ústředním seznamu jsou zastoupeny i staré odrůdy ovocných dřevin - hrušní, jabloní i Vlašský ořešák.

4.12 Péče o historické objekty

„Církevní pomníky svatých a kříže obohacují prostor vesnice i krajiny. Neměly by být přemístovány, zejména ne od stromů, s nimiž mnohdy tvoří výtvarnou i tradiční hodnotu. Pokud je přemístění nutné, např. z komunikačních důvodů, pak jen tehdy, není-li možno sochu instalovat ve vhodném místě v blízkém sousedství a je možné ji přemístit do jiného, ale památkového prostředí, např. ke kostelu“ (Kracíková, Smetana, 2000). Tyto podmínky mnohdy určují kompoziční vazby v prostoru. Časté jsou i světské pomníky obětí války. Měly by být situovány v klidném, ale odpovídajícím čestném místě návsi, v prostředí zeleně. Také tyto podmínky by měly spoluvytvářet kompozici prostoru, neměly by být odsunuty do jeho okrajů. Chráněné a památné stromy s aleje dotváří charakter vesnického prostoru, oživují jej a představují mnohdy staleté tradiční vazby ke stavbám, k sochám, k prostoru. Stromy by měly být zbaveny jakýchkoliv přídavků - s výjimkou svatých a pamětních obrázků a označení památkové ochrany, odborně asanovány, tj. zahojeny, a jejich okolí úměrně

upraveno: lavice kolem stromu, posezení pod stromem nebo travnatá či písková plocha, u alejí pěší chodník s přírodním krytem (Mareček 2002).

Kříž v poli, kaplička na rozcestí.. Kdo se o ni stará? Kdo ji opraví? Tyto objekty většinou nejsou, až na výjimky, majetkem církve. Vznik jim dali naši předkové, aby byli blíže k Bohu či jako poděkování, že je ochránil. Komu tedy tato historie v soudobé krajině patří? Na tuto otázku je odpověď velice jednoduchá. Pokud daná stavba není zapsána v katastru nemovitostí, což ve většině případů není, tak patří majiteli pozemku, na kterém stojí. Některé drobné sakrální stavby jsou proto v péči obce, na jejímž území se nacházejí, o další pečují různé spolky či sdružení, další byly opraveny místními obyvateli jen proto, že jim nebyl osud těchto staveb lhostejný. Protože tyto drobné sakrální stavby nejsou tzv. ničí, převážně ty, které se nacházejí uprostřed lesů či mimo často používané cesty, stávají se objekty zájmu zlodějů. Časté jsou krádeže převážně soch a křížků, výjimkou není ani odcizení výklenkové kaple.

Finanční prostředky na tyto stavby jsou většinou poskytovány z veřejných sbírek, rozpočtů obce, sponzorských darů či od soukromých osob. V současnosti je též častá tzv. oprava v naturáliích, kdy je pro opravu stavby darován materiál potřebný k opravě a řemeslníci poskytují své dovednosti zdarma, ve svém volném čase. Avšak i samotný stát se snaží tyto drobné sakrální stavby zachovat a nabízí pomoc formou dotace. V dubnu 2015 Ministerstvo pro místní rozvoj ČR vyhlásilo výzvu pro podání žádosti o dotaci na obnovu drobných sakrálních staveb v rámci podprogramu Podpora obnovy a rozvoje venkova, dotační titul č. 4 – Podpora obnovy drobných sakrálních staveb v obci. Výzva se vztahuje na drobné sakrální stavby, které nejsou majetkem církve. Žadatelem může být pouze obec, která má do 3000 obyvatel. Cílem podprogramu je podpora obnovy a rozvoje venkovských obcí a venkova, obyvatelstva venkova, různých sdružení a občanských spolků při obnově obce ruku v ruce s místními tradicemi (www.mmr.cz). Touto metodou podpory je třeba pokračovat i do budoucna.

Obecně tedy platí: o památku pečuje majitel, a to podle zásad památkové péče a pod dohledem památkových orgánů. Historické stavby by neměly být zakryty nebo převýšeny jinou novou stavbou, zejména ty, které mají dominantní význam v prostoru. Při jejich úpravách by měly být respektovány základní vztahy v prostoru a sousedům, stavební čára, způsob zastavění (řadové, volné), výška římsy, předzahrádka, vzrostlá zeleň, základní skladba (kompozice) průčelí. Zejména by neměla být narušena kompozice výzdoby (šambrány oken a

dveří, plastická nebo malovaná výzdoba) a tím vázané rozložení a tvary otvorů (výškový tvar oken, větrací otvory, vjezdová vrata), prvky výzdoby, cenné výtvarným nebo řemeslným zpracováním, např. detaily stavebního kování (zámky, kliky, štítky), truhlářství (deštění dveří, vrat, štítů), tesařství (zajímavé krovy) nebo kamenické práce (ostění dveří, sloupky plotu).

Úpravy vlastních dominantních objektů by měly z vnější stránky zachovávat původní historický výraz tj. dochovalé členění průčelí, hmot, užití materiálů a původní barevnost; při tom se projevují jako nejpříznivější a také z historických hledisek nejpoužívanější kombinace velmi světlých odstínů nebo přímo bílé barvy, na hlavních plochách s doplňujícími prvky v odstínech tmavých; takové řešení je účinné zvláště u menších staveb (kaplí, zvonice); rozhodující je, aby dominantní objekty byly opravené, nepůsobily zchátrale a aby bylo udržováno a upravováno i jejich nejbližší okolí; uvedené zásady platí obdobně i pro dílčí prostorové nebo kulturní dominanty jako jsou historické kříže, pomníky padlých, boží muka apod. (Štěpánek, Mareček, 1958).

Drobné objekty veřejných prostranství mají charakter obslužný (čekárny, vývěsní skříně), sakrální (kříže, boží muka, zvonice), kulturně-historický (pomníky padlých občanů, rodáků). Obvykle je těmito objekty a inventářem vybavena návěs, jsou ovšem uplatněny i na dalších frekventovaných místech, např. při rozcestí nebo v podružných centrech obce. Obnova kapličky a zvonice sleduje mimo běžná hlediska oprav a údržby i zdůraznění historického charakteru objektů, zvýraznění soliterní polohy, úpravy bezprostředního okolí. Obvykle vytvářejí jednotný prvek prostoru spolu s doprovodnou zelení, vysokou i nízkou, a přístupovým chodníkem. Takové sestavy je nejlépe v principu zachovat, nové doplňky provádět s citlivým přístupem. Pokud jsou v blízkosti umístěny různé rušivé konstrukce jako sloupy, telefonní budky aj., měly by být přemístěny. Při opravách zdiva jsou nevhodnější vápenné omítky, pro střechy použití keramických hladkých tašek, v horských polohách a u dřevěných staveb šindele (spis RKP 33/2, 1998).

Pomníky, památníky, kříže, boží muka, kašny, sousoší, plastiky jsou většinou drobné nebo menší výtvarné objekty charakteristické pro vesnickou návěs. Představují venkovské specifikum. Neměly by proto být přemísťovány, zejména od stromů, s nimiž tvoří obvykle jeden celek a společnou výtvarnou i tradiční hodnotu. Pokud je přeložení nutné, pak volíme místo v těsném sousedství; pokud ani to není možné, přeneseme je do jiného, ale památkového prostředí, např. ke kostelu, kapli. Obdobný přístup vyžadují také památníky obětem válek. Objekty tohoto druhu mnohdy určují kompoziční vazby návěsního prostoru,

neměly by být proto odsunovány do okrajových ploch. Obnova těchto objektů obvykle zahrnuje úpravy povrchů, výměnu doplňujících prvků a úpravy nejbližšího okolí (Štěpánek, Mareček, 1958).

4.13. Genius loci

„Co to je Genius loci? Proč se na nějaké místo vracíme, nebo to, k vůli čemu lezeme po rozhlednách.“ Soutěží genius loci se tak týká i krajiny. *„Hovořit dnes o krajině, jejím rázu a jejím působení znamená zejména hovořit o architektuře a urbanismu, protože ty z největší míry určují budoucí charakter naší země. Nejedná se přitom jen o domy, ale také o technické a liniové stavby, dálnice, vodní nádrže, sklady a parkoviště. Měli bychom se ptát, jak je možné, že tolik obdivovanou českou krajinu vytvořili lidé bez znalosti územního plánování a že tu krásnou lidovou architekturu stavěli celá staletí lidé bez architektonického vzdělání? Kde se stala chyba, že jsme si nechali vnutit všechny ty krásné, vědecké a stylotvorné designy, ve kterých se necítíme dobře? Nejspíš málo respektujeme to základní - místo a jeho duch.“* (Cílek 2007)

„Genius loci patří mezi mnohá latinská sousloví, která se do dnešních dob používají a neztratila význam. Využívá se jako slovní spojení s významem "duch místa". Pokud nás nějaké místo okouzlí, pak můžeme tento výraz použít. To samé platí v případě specifické atmosféry určitého místa,“ (Norberg - Schultz 1994). Své genius loci měly a mají dosud i drobné sakrální stavby. Na každého člověka pak působí jinak, někoho přitahují, jinému nic neříkají, protože každý člověk si křížek u cesty či kapličku v krajině vysvětluje jinak. Genius loci velmi obtížně pojmenovatelný jev, pocit či dojem na člověka, který tvoří nejen kulturní dědictví, ale i různé stavby, dominanty v krajině a přírodními prvky v různém ročním období, světelných podmínkách, prostorové uspořádáním a též i fyzické či psychické rozpoložení člověka. Duch místa živí přístup a činy těch, kteří ho řídí, stavějí, spravují a užívají (Day, 2004). Genius loci je využíván v turistickém ruchu i regionálním rozvoji. Nutí návštěvníky vracet se na stejné místo a zanechává tak v nich svoji stopu, otisk. Takovéto zanechání v lidské mysli je založeno na pocitu tajemnosti, mystičnosti, vlastní bezvýznamnosti či nostalgie apod. (Pásková, Zelenka, 2002).

5. Máchův kraj

Máchův kraj spadá Libereckého kraje v jeho jihozápadní části a zasahuje do Středočeského kraje jižním okrajem V roce 1961 vyšel autorovi Františkovi Patočkovi turistický průvodce s názvem Máchův kraj. Máchův kraj byl poprvé vymezen hranicemi.

Východně je oblast ohraničena Českým Dubem, jižní hranici tvoří Kokořínsko s říčkou Liběchovkou, západní hranici tvoří Úštěk a Verneřice a na severu oblast prochází údolím říčky Ploučnice až k obci Osečná. Srdcem Máchova kraje jsou Doksy s Máchovým jezerem a městečko Dubá. Neodmyslitelnou dominantou Máchova kraje je hrad Bezděz spolu se zříceninami Starý Berštějn a Ralsko a zámek Houska.

Proč Máchův kraj? Toto území okouzlo v roce 1832 studenta práv Karla Hynka máchu natolik, že mu zdejší krajina poskytla inspiraci pro svou literární tvorbu. Byl okouzlen sklanými útvary, divokými a tajuplnými roklemi kokořínského údolí, zříceninami hradů Bezděz, Jestřebí a Starý Berštějn či magický hrad Houska. Jeho nejznámější dílo Máj, vzniklo v okolí Dubé a v Doksech u Máchova jezera (dříve Hiršberk a Velký rybník) jako lyricko-epická báseň. V roce 1930 umístili lidé z Podbezdězí na hradě Bezděz pamětní desku K.H.Máchy a cesta Mělník – Česká Lípa, přes hrady Kokořín, Houska a Bezděz a město Doksy byla pojmenována cestou Máchovou. Dnes je tudy vedena červená turistická stezka. V roce 1936 se slavilo sté výročí vydání Máchova Máje a k této příležitosti byl na Jarmilině skále umístěn Máchovi pomník. Po druhé světové válce byl Velký rybník přejmenován na Máchovo jezero.

5.1. Chráněná krajinná oblast Kokořínsko – Máchův kraj

Chráněná krajinná oblast Kokořínsko – Máchův kraj je od 1. září 2014 vyhlášena nařízením vlády. Skládá se ze dvou částí – Kokořínsko a Máchův kraj. Vyústěním dlouhodobé a systematické práce ochrany přírody bylo rozšíření CHKO Kokořínsko o oblast známou jako Máchův kraj. Jedná se o území s rozlohou cca 137 m² od Doks, přes Jestřebí, Zahrádky, kolem Srní a Zákup navazující na Hradčany, Kuřivody, zahrnující část bývalého vojenského prostoru Ralsko a končící mezi Bezdězem a Bělou pod Bezdězem. Na tomto velmi cenném území se nachází v současnosti mokřady a ptačí oblast Českolipsko – Dokeské pískovce, ale také pět evropsky významných lokalit jako součást Natura 2000.

Uchovávat a obnovovat přírodního prostředí, všechna společenstva volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, zachovávat a obnovovat ekologické funkce území a typického charakteru krajiny a její přírodní zdroje je hlavním posláním chráněné krajinné oblasti. Územím ochrany chráněné krajinné oblasti je krajina okolí Dubé, Mšena, Liběchova s potokem Liběchovka, Kokořínského dolu, Jestřebí, Doks, Podbezdězí, Ralska a Polomených hor, kde nachází skalní, lesní, lučních, mokřadní a vodní ekosystémy, významné dřeviny rostoucí mimo les, soubory lidové architektury, větší kulturních historických památek. Všechny tyto prvky vytváří charakteristický ráz této krajiny.

5.2 Geologie

Geologický podklad je tvořen převážně horninami lužické facie svrchní křídly (turon, konak, santon) severočeské křídové pánve. V geologickém období svrchní křídly se tu rozkládalo mělké moře, které pomalu usazovalo střídající se tenké i mocné vrstvy štěrků, písků a jílu. Postupným zpevňováním z nich vznikly pevné horniny: slepence, pískovce, prachovce, mezi nimiž převažují křemenné pískovce. Toto unikátní místo na území České křídové tabule, se nazývá Polomené hory. Jedná se o ojedinělý geomorfologický reliéfem s četnými kvádrovými pískovci, hlubokými doly a roklemi, které pokrývají reliktní borové lesy, smrčiny, acidofilní doubravy a květnaté bukové porosty. Pískovcové útvary tvoří mapu údolí a plošin s tzv. pokličkami a se skalními městy. Nejvýše se tyčí Vlhošť, kopec s nadmořskou výškou 614 m a u Želíz je údolní niva potoka Liběchovky nejnižším místem. V údolí potoků Liběchovky a Pšovky se nacházejí typická mokřadní společenstva, vlhké louky i tůně, které vytvářejí spolu s lesy a nelesní půdou, bez průmyslu vyrovnaný krajinný ráz. Lidová architektura, zděná, roubená i hrázděná je zastoupena téměř ve všech obcích. Mnohé z nich jsou zařazeny do památkových rezervací a památkových zón.

5.3 Lesní hospodářství

Na lesy je tato oblast velmi bohatá (skoro 53 %) a je velmi zachovalá. Bohatě zmlazené borové porosty se nacházejí nejčastěji v maloplošných chráněných územích. Podobné původním porostům jsou porosty listnaté, zejména habrové, bukové a dubové. Ve 2. polovině 19. a na počátku 20. století byla v chráněné krajinné oblasti Máchův kraj vysazována jehličnatá monokultura, smrková a borová. Přirozenou sukcesí – vývojem, vznikly, na pozemcích dlouho nevyužívané člověkem podél vodních toků, mokřadní olšová společenstva. Ve vlhkých úzkých kaňonech, kde se projevuje zvrát vegetačních pásem, jsou časté smrkové porosty. Okraje plošin bez lesního porostu jsou pokryty travnatým porostem s křovinami. Na místech exponovaných na jih se vyskytují stanoviště teplomilných druhů rostlin a dřevin a tvoří za příznivých podmínek vhodná stanoviště pro výskyt teplomilných druhů.

5.4 Příroda Máchova kraje

Příroda v Máchově kraji je velmi rozmanitá, zastoupená četnými chráněnými druhy jak rostlin, tak živočichů. Časté jsou mokřady se svou specifickou faunou a flórou a téměř všudypřítomný les.

5.4.1. Vodstvo

Nejnámější vodní plocha v dané oblasti je Máchovo jezero (278 ha). Rybník napájejí dva přítoky: hlavní je Robečský potok (místní názvy na jeho toku jsou Okenský, Dokský či Dokeský), jenž napájí tzv. Dokeskou zátoku rybníka a jeho přítok, Břehyňský potok, vytékající z nedalekého Břehyňského rybníka, napájející tzv. Břehyňskou zátoku. Odtok z rybníka se oficiálně nazývá Robečský potok (místní název je též Mlýnský), jenž se dále u České Lípy vlévá do Ploučnice. Perspektivní využití mají minerální prameny a pro lázeňské účely vhodné a v minulosti zde hojně využívané rašeliny. Dalším vodní plochou je Břehyňský rybník. Břehyňský rybník byl založen někdy mezi lety 1366-1460, podle jiných údajů již roku 1287. Je obklopen přílehlými rákosinami, rašeliníšti a mokřadními loukami. Je hnízdištěm řady ptačích druhů, při přeletěch je vyhledáván velkým množstvím vodních ptáků. V okolí rybníka se rozkládají bažiny a rašeliníště, které jsou nalezištěm vzácných a chráněných rostlin. Rybník je napájen několika přítoky. Oficiálně bývá uváděn jen Břehyňský potok (někdy bývá tok označován jako Robečský potok)[5], jsou zde však i další přítoky. Zajímavá je zejména nenápadná Bělokamenná strouha, která odvodňuje bažinatou oblast tzv. Pustých rybníků pod vrchem Malá Buková do dvou různých povodí (Břehyňský potok a Hradčanský potok) a zároveň propojuje Břehyňský rybník s rybníkem Držník v soustavě Hradčanských rybníků. (Štefáček 2010). Turisticky vyhledávanou oblastí je Máchovo jezero ve Starých Splavech u Doks. Mezi další významné vodní plochy patří Novozámecký a Poselský rybník a soustava Hradčanských rybníků (Hradčanský, Držník, Vavrouškův, Strážovský a Černý). Nejvýznamnějším vodním tokem je Ploučnice, pramenící v masivu Ještědu a odvodňující téměř celý okres Česká Lípa. Vodáci své vyžití najdou na Ploučnici poblíž Novin pod Ralskem, kde protéká přírodně-technickou pozoruhodností – Průrvou Ploučnice. Nástupním místem většinou bývá Průrva nebo Stráž pod Ralskem.

5.4.2 Flora

Na vhodných stanovištích se můžeme setkat se zbytky skalních stepí. Vyskytuje se zde např. koniklec luční, kosatec bezlistý, třemdava bílá. Z chladnomilných rostlin vyskytujících se ve studených a hlubokých roklích zde najdeme např. sedmikvítek evropský či vranec jedlový. V údolí potoků Pšovky a Liběchovky se vyskytují v mokřadech a nivních biotopech některé ohrožené druhy např. kruštík bahenní, vachta trojlistá, prstnatec májový, pryskyřník veliký či všivec bahenní. Za posledních padesát let se některé travní porosty se změnilo svým složením na mokřadní společenstva s výskytem řady ohrožených a chráněných druhů. V

rekonstrukční geobotanické mapě ČR je území řazeno převážně do kategorie borových doubrav a dubohabrových hájů, ojediněle jsou uváděny subxerofilní doubravy a květnaté bučiny. Smrk ztepilý a jedle bělokorá jsou, spolu s bukovými porosty, uváděny jako původní.

5.4.3 Fauna

Společenstva nejzajímavějších živočichů se nachází převážně v mokřadech. Zde můžeme nalézt i druhy, které se vyskytují pouze v Čechách a některé z nich můžeme nalézt zapsané na Červeném seznamu ohrožených druhů. Většinou to jsou menší živočichové z rodu pavouků a měkkýšů. Potok Pšovka je charakteristický tím, že se zde vyskytují tři druhy raků. Vzácný rak říční tu má zastoupení několika tisíců jedinců. Velmi zajímavé jsou světlé borové či listnaté lesy, kde můžeme pozorovat společenstva vzácných sklípkánek černých. Další vzácnější druhy z řady ptáků či savců tu nalezneme výra velkého, holuba doupňáka či sokola stěhovaného. Za zmínku stojí též výskyt netopýra velkého, černého a vrápence malého.

5.5 Dobrovolný svazek obcí Máchův kraj

Máchův kraj je dobrovolný svazek obcí v okrese Česká Lípa a okrese Mladá Boleslav, jeho sídlem je město Doksy, náměstí Republiky 193. Rozvoj regionu je obecně jeho cílem. Spojuje 19 obcí. Dne 21. listopadu 2003 podle § 49 až § 53 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích v platném znění, byl založen na setkání pověřených zástupců všech 19 obcí. Svazek obcí nabyl právní způsobilosti dnem zápisu do registru u Krajského úřadu Libereckého kraje. Náklady na založení byly cca 5000,- Kč a byly hrazeny z rozpočtu svazku obcí. Svazek obcí byl smlouvou založen na dobu neurčitou. Zakladatelé zmocnili pana Zdeňka Krenického, (tehdejší starosta města Doksy), k podání zápisu do registru sdružení Krajského úřadu Libereckého kraje a také všem potřebným právním úkonům.

Svazek obcí tvoří obce: Doksy, Bělá pod Bezdězem, Bezděz, Blatce, Čistá, Dubá, Chlum, Jestřebí, Kravaře, Luka, Okna, Plužná, Skalka u Doks, Tachov, Tuhaň, Vrchovany, Zahrádky, Zákupy a Ždírec. Předsednictvo Svazku obcí Máchův kraj je v současné době složeno z předsedkyně, kterou je paní ing. Eva Burešová – současná starostka města Doksy a místopředsedou pan Martin Pýša, starosta obce Tachov. Dále předsednictvo tvoří 3 členové ve složení: Mgr. Zdeňka Šepsová, starostka města Dubá, Ing. Vít Vomáčka, starosta obce Kravaře a Milan Lomoz, starosta obce Bělá pod Bezdězem a revizní komise ve složení: Jana Procházková, starostka obce Skalka u Doks, Eva Müllerová, starostka obce Okna a Ing. Radek Lípa, starosta města Zákupy.

5.5.1 Cíle Svazku obcí Máchův kraj

Cílem Svazku obcí Máchův kraj je především rozvoj cestovního ruchu v dané oblasti včetně služeb a poskytování informací, propagace a prezentace oblasti na výstavách a veletrzích cestovního ruchu, péče o památky či ochrana životního prostředí a zachování tradic. Aby těchto cílů svazek docílil, je nutná spolupráce nejen s ostatními obcemi, ale též i se státem, krajem, občany a podnikatelskými subjekty.

5.6 Fyzicko-geografické předpoklady rozvoje cestovního ruchu

Území svazku obcí Máchův kraj je romantická, částečně zalesněná krajina s množstvím pahorkatin. Na území se nachází spousta pískovcových útvarů, vodních ploch plochy, venkovská lidová architektura a též několik technických a kulturně-historických památek. Z geomorfologického hlediska patří území Máchova kraje z velké části do Ralské pahorkatiny (provincie Česká vysočina, subprovincie Česká tabule, oblast Severočeská tabule) a do Jizerské tabule (provincie Česká vysočina, subprovincie Česká tabule, oblast Středočeská tabule). Nejvyšší vrcholem je Ralsko 696 m. Podrobnější členění Ralské pahorkatiny (celek) je následující: Dokeská pahorkatina (podcelek) Polomené hory (okresek) Jestřebská kotlina (okresek) Provodínská pahorkatina (okresek) Hradčanská pahorkatina (okresek) Bezděžská kotlina (okresek) Máchův kraj leží v klimaticky mírném pásu s typickým střídáním ročních období.

Nejvýznamnější vodní tok je řeka Ploučnice, která pramení u Ještědu, nejvýznamnější a nejrozsáhlejší vodní plochou je Máchovo jezero (původně Velký rybník), který je napájen Břežňanským a Okenským potokem. Další významné vodní plochy jsou Novozámecký a Břežňanský či Poselský rybník. Atraktivnost daného území pro turismus můžeme vyjádřit prostřednictvím procentického souhrnu rozlohy lesní půdy, luk a pastvin, sadů a zahrad, tekoucích a stojatých vod.

5.7 Sociálně-ekonomické předpoklady rozvoje cestovního ruchu

Území svazku obcí tvoří 19 obcí obcemi Libereckého a Středočeského kraje. Největší území se nachází v okrese Česká Lípa, který je poměrně nízká hustota zalidnění (93 obyvatel na km²), v okrese Mladá Boleslav je hustota zalidnění 108 obyvatel na km². Struktura sídel je zde různorodá neboť se zde nachází bývalý vojenský prostor Ralsko. Česká Lípa a obce Bělá pod Bezdězem, Čistá a Plužná vykazují nárůst obyvatel díky masivní výstavbě nových domů a bytů.

5.7.1 Trh práce, zaměstnanost

Vývoj v oblasti trhu práce a zaměstnanosti je důležitým předpokladem pro rozvoj daného území. Důležitým ukazatelem je míra nezaměstnanosti, která se na území svazku obcí pohybuje pod celostátním průměrem. Míra nezaměstnanosti jednotlivých obcí se velmi liší. Vyšší nezaměstnanost je v obcích Chlum, Tuhaň, Tachov, Dubá a Luka, nižší v obci Bezděz, Okna a Doksy. Odvětvová struktura na území svazku obcí je značně ovlivněna historickým vývojem, strukturou osídlení a zdejšími přírodními podmínkami.

5.8 Kulturně-historické předpoklady rozvoje cestovního ruchu

Na zájmovém území se nachází mnoho objektů, které mohou být dobrým předpokladem rozvoje cestovního ruchu. Některé z těchto objektů se vyskytují v památkové zóně vesnického typu v Dubé, Kravařích či Blatcích v památkové rezervaci vesnického typu Doksy nebo v chráněné vesnické zóně Zahrádecko a městské památkové zóně v Bělé pod Bezdězem. Rozvoj venkovské turistiky v oblasti Máchova kraje je ovlivněn řadou přírodních rezervací, přírodních památek a přírodních a historických zajímavostí.

5.9 Doprava, dopravní obslužnost

Územím Svazku obcí Máchova kraje prochází silnice I. Třídy č. I/38, která tvoří hlavní dopravní osu území. Prochází obcemi Jestřebí, Doksy, Bělá pod Bezdězem, silnice č. I/9 protíná obce Dubá, Jestřebí, Zahrádky, silnice č. I/15 spojující Kravaře a Zahrádky. Silnice II. třídy: č. II/270 zajišťuje dopravní obslužnost obcí Dubá, Doksy, silnice č. II/272 vede přes obce Plužná a Bělá pod Bezdězem, silnice č. II/260 protíná Tuhaň a Dubou. Jejich současný technický stav je průměrný až místy nevyhovující.

5.9.1 Doprava v klidu

Výrazným způsobem ovlivňuje dostupnost turistických atraktivit možnost parkování. Svazku obcí Máchova kraje. Parkování vozidel je nejvíce problematické v obci Doksy, Staré spalvy, Dubá a Bezděz především v letních měsících v době konání různých vyhlášených jednodenních či víkendových akcí jako je Otvírání a zamykání jezera, hudební festival České hrady, Jazzové dny či technoparty Mácháč.

5.9.2 Železniční doprava

Obslužnost v rámci železniční dopravy zajišťuje železniční trať č. 080 Bakov nad Jizerou – Jedlová), která vede přes Staré Splavy, Doksy a Okna. Zprovozněna byla v letech

1867 – 1869 a dosahuje celkové délky 52,366 km. Navazuje na spoje v mladé Boleslavi a České Lípě.

5.9.3 Autobusová doprava

Z hlediska podpory rozvoje turismu má nezanedbatelný význam rozložení tras autobusových linek. V zájmovém území je zajišťována autobusová doprava společností ČSAD Ústí nad Labem, a. s., dále ČSAD Střední Čechy, spol. s r. o., DONETA CZ, s. r. o., BUS Kravaře, s. r. o., a FTL – First Transport Lines, s. r. o. U větších obcí (Kravaře, Dubá, Doksy, Bělá pod Bezdězem,) a obcí ležících na trase hlavních dopravních tepen (Bezděz, Staré splavy, Jestřebí) je uspokojivá a dostatečná dopravní obslužnost. V případě malých obcí je dostupnost velmi problematická.

5.9.4 Cykloturistika, pěší turistika

Pro pěší turistiku, agroturistiku a cykloturistiku jsou na území Svazku obcí Máchova kraje velmi vhodné podmínky. Pěší turistika je rozvíjena od konce 19. století, kdy zde okrašlovací a horské spolky budovaly první značené cesty v návaznosti na výletní restaurace, vyhlídkové body aj. V posledních letech a v současnosti dochází velkému rozvoji také cykloturistiky. Vedle stávající současné sítě sjízdných cest a silnic jsou budovány nové cyklotrasy a i samostatné cyklostezky. Územím Máchova kraje prochází cyklotrasy mezinárodního, nadregionálního, regionálního i místního významu, kde většina vede po stávajících silnicích III. třídy s minimálním provozem nebo po místních a účelových komunikacích.

Mezi významné turistické trasy patří stezka Klubu českých turistů zvaná Máchova cesta vedoucí přes Doksy, Máchovo jezero, Bezděz, zámek Houska a CHKO Kokořínsko. Ve sledovaném území se také nachází několik naučných stezek a to: Naučná stezka Peklo (okolí obce Zahrádky), zaměření: příroda (údolí Robečského potoka, vlhkomilné rostliny), Máchova naučná stezka, která začíná u vchodu do zámku, pokračuje zámeckým parkem, kolem památek města Doksy, přes Staré Splavy až k místní části Břehyně s Břehyňským rybníkem, který patří zahrnutý do národní přírodní rezervace Břehyně-Pecopala. Po celé své délce zahrnuje 30 zajímavých míst v okolí Máchova jezera. Naučná stezka SWAMP, která leží na dvou březích Máchova jezera nás seznámí s rybníkářstvím Máchova jezera, s kriticky ohroženými a chráněnými rostlinami a živočichy pomocí šesti 6 naučných panelů. Naučná stezka Jeřáb vedoucí návštěvníky okrajem Hradčanských stěn, Naučná stezka Dubsko-Kokořínsko do okolí Dubé, Naučná stezka Březinská studánka nedaleko Bělé pod Bezdězem,

Naučná stezka Ralsko vedoucí z Mimoně ke zřícenině hradu Ralsko a Cinibulkova naučná stezka Mšeno, která nás provede labyrintem skal v sousedství Mšena.

5.9.5 Turistická lodní doprava

Na území Máchova kraje je provozována turistická vodní doprava na Máchově jezeře. Vodní dopravu zajišťují čtyři osobní lodě (Máj, Racek, Hynek a Jarmila). Pravidelná lodní doprava funguje pouze v letních měsících. Okružní plavby jsou realizovány v období od května do září, v květnu, červnu a září pouze na telefonické či písemné objednávky. Okružní plavba trvá cca 40 minut a vede z Doks, přes Staré Splavy, pláž Borný, Klůček a zpět .

5.10 Spolek Drobné památky Severních Čech

Na zájmovém území působí Občanské sdružení Drobné památky severních Čech, které vzniklo v prosinci r. 2002 a které se roku 2014 se změnilo na spolek. Podnětem k jeho vzniku byl stav drobných sakrálních památek na Českolipsku, který byl zjištěn během dokumentace těchto památek pro Vlastivědné muzeum a galerii v České Lípě. Občanské sdružení si dalo za úkol nejen dokumentovat drobné památky, ale hlavně je obnovovat a udržovat. Ve sdružení byli od jeho počátku lidé, kteří měli k památkám blízko – pracovníci národního památkového ústavu, restaurátoři, řemeslníci.

Na katastru každé obce byly vytipovány nejpoškozenější drobné památky a u nich byl navržen způsob obnovy a cena, za kterou by bylo možno tyto památky obnovit. Jednotlivým obcím pak byly zaslány informační dopisy o občanském sdružení, kde byly navrženy nejrůznější varianty možné spolupráce a v příloze byly fotografie poškozených památek s návrhem na jejich obnovu s cenou opravy. Tím začala spolupráce mezi občanským sdružením a obcemi. U památek, jako jsou např. rozvalené sokly po kovových křížích, provádí občanské sdružení obnovu zcela svépomocí, pouze za náklady na dopravu a materiál, a u drobných památek, na které se nedaří najít žádné vnější finanční prostředky, platí obnovu přímo sdružení ze svých prostředků. Přístup obcí k poškozeným památkám na vlastních katastrech je různý – některé obce odmítají poskytovat finanční prostředky na památky, které nestojí na pozemku patřící obci, jiné obce naopak opravují drobné památky na svém katastru bez ohledu na jejich majitele (majitele pozemku, na kterém stojí).

Sdružení během své existence čerpalo finanční prostředky z mnoha zdrojů – z grantů krajského úřadu, Nadace VIA, Nadace OF, z Programu 2000 Lesů ČR, z grantů regionálních nadací, významnou měrou se na opravách podílejí také soukromí dárci, ať už z řad občanského sdružení či našich příznivců. I když většina drobných památek není zapsána do

seznamu státem chráněných památek, je třeba při jejich obnově úzce spolupracovat s restaurátory a pracovníky národních památkových ústavů, zvláště co se týče druhu použitého materiálu, způsobu opravy a výsledného vzhledu opravené památky (Pröller 2006).

5.11 Obce svazku Máchův kraj

Spolek tvoří celkem 19 obcí ze dvou krajů – Libereckého a Středočeského

5.11.1 Bělá pod Bezdězem

Obec má čtyři místní části, Vrchbělá, Bezdědice, Březinka a Hlínoviště ,dělící se na Horní a Dolní. Nachází se na západě u Mnichova Hradiště a od města Mladá Boleslav je vzdálena 14 kilometrů. Původně byla založena jako královské město, které bylo obeháno hradbami, roku 1304 králem Václavem II. u potoka Bělá. Původně se obec jmenovala Původní název Nový Bezděz, ale časem zvítězilo jméno podle přilehlého potoka Bělá. Později patřila rodu pánů z Michalovic, 1468 pánům Tovačovským a následně ho vlastnili pánové z Janovic rod Berků z Dubé. Po bitvě na Bílé hoře obec vlastnil Albrecht z Valdštejna, a rodu Valdštejnů patřila až do roku 1848. Dnes je obec vyhlášenou památkovou zónou. Najdeme zde nejen zachovalé části městského opevnění, ale i a mnoho dalších historických památek mezi které patří především muzeum umístěné v zámecké budově, radnice, kde na zdi visí původní Český loket – ve středověku používaná délková míra, augustiniánský klášter a kostel svatého Václava, děkanský chrám Povýšení svatého kříže se zachovanou původní sakristií v gotickém slohu s krásnou křížovou klenbou, kaple Nejsvětější trojice v těsné blízkosti silnice z Bělé pod Bezdězem do České Lípy a socha Karla Hynka Máchy na kopci Horka, která původně stála na Jarmilině skále ve Starých Splavech u Máchova jezera. Obec je členem několika sdružení – Svaz měst a obcí ČR, Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezka, Občanského sdružení LAG Podralsko a dobrovolného sdružení obcí Máchův kraj.

5.11.2 Bezděz

Mohutný hrad se nachází na stejnojmenném kopci mezi obcemi Doksy a Bělá pod Bezdězem. V roce 1185 byl, na území dnešní obce, postaven dvorec, z něhož se dosud zachoval kostelík, který byl v době baroka přestaven. Dodnes se v něm nachází původní románská apsida. Roku 1291 králem Václavem II., byla obec pod hradem povýšena na město. V místním kostelíku najdeme jednu zvláštnost, je zde umístěna kopie monseratské černé madony, jejíž originál byl původně v hradní kapli. Mnoho zemědělských stavení v obci je vystavěno z kamene nalámaného z hradních zdí z doby, kdy byl hrad prodán jako veřejný

lom. V dnešní době nejsou v obci skoro žádné pracovní příležitosti a tak převážná část obyvatel musí dojíždět za prací do okolních měst. Postupem času došlo i na zrušení školy a školky. Obec provozuje pouze veřejnou knihovnu. Obec žije převážně z turistického ruchu a z velké části také z každoročně pořádané, víkendové kulturní akce, hudebního festivalu České hrady.

5.11.3 Blatce

Obec Blatce najdeme v Konrádovském dolu, 6 km od obce Dub směr Mšeno. Obec na začátku 15. Století patřila k hradu Houska. Původně se obec nazývala Bláto podle půdy, která zde byla, později došlo ke zdobnění na Blatce. K obci patří i rekreační osada Blatečky. V Blatečkách je možno vidět několik dobře zachovalých stavení a jsou též hlavním vstupem přilehlých roklí a údolí, kde se nacházejí horolezecké pískovcové útvary jako je Pohádkový důl, Kraví rokle či Itálie nebo Sněhurka a sedm trpaslíků. Počet obyvatel v obci Blatce je velice nízký, převažuje zde rekreační obyvatelstvo. Obec je velmi strategické místo pro turistiku a je velmi vyhledávanou rekreační oblastí. Na území obce je několik drobných sakrálních staveb, které jsou v současné době v péči občanské sdružení Pšovka – okrašlovací spolek Kokořínska.

O obci se traduje několik pověstí. Ta nejznámější hovoří o skalním výklenku před obcí Podle ústního podání v němž byl obrázek Panny Marie s bledě modrou plachetkou kolem hlavy, který často mizel a pak se zase objevoval. Říká se, že po staré úvozové cestě, jel koňmi tažený povoz s pobíhajícím hříbětem, ten koně splášil a povoz se zřítíl ze skály dolů. Nikomu se však prý nic nestalo, a tak z vděčnosti k Bohu, nechali zachránění vytesat do skály výklenek, do kterého umístili obraz Panny Marie. V současné době se výklenku nachází keramický obraz Sv. Kryštofa od keramika pana Valenty z Housky.

5.11.4 Čistá

Obec najdeme asi 9kilometrů od Mladé Boleslavi na severovýchod ve Středočeském kraji. První známky osídlení jsou z mladší doby kamenné. První písemná zmínka je o tzv. „Záhvozdu,,. Později se nacházel v dnešní obci Čistá tzv. Tejpec nebo-li týněný (hrozený) dvorec, který patřil rodu Markvarticů. Podle pověsti, vznikl název obce na základě vedoucí kupecké stezky z Podolc do Budyšína. Osada byla obydlena svobodným obyvatelstvem, kterému byly, na základě osídlení a chránění stezky, odpuštěny daně. Obec byla čistá - tedy Čistá. Po roce 1864 začala stavba místní silnice Bělá Mladá Bolesav, roku 1867 se postavilo nádraží. V nedávné době se odloučily obce Týnec a Stránka. V současné době je zde mohutně se rozrůstající výstavba rodinných domů.

5.11.5 Doksy

Město, které najdeme v okrese Česká Lípa, v Libereckém kraji. Jedná se o nejznámější a nejvyhledávanější rekreační středisko v České republice, především v období letních prázdním. Nachází se u břehu Máchova jezera. K městu patří osm místních částí - Doksy, Břehyně, Kruh, Obora, Staré Splavy, Zbyny a Žďár. Obec vznikla na popud Přemysla Otakara II. chránit obchodní stezky (Mělnická i Žitavská. 1264 se objevuje první písemná zmínka. Za vlády císaře Karel IV. doslalo město městská privilegia (právo výřečné, týdenní trhy, právo mílové) a za jeho vlády byl roku 1366 či 1367 založen Velký rybník, dnes Máchovo jezero (Mauserová, Ritrmoc 2003). 1426 byly Doksy vyplněny husity. Do roku 1945 patřilo město Valdštejnům. Po roce 1800, v době rozvoje textilního průmyslu byla na Továrním vrchu postavena kartounka. Pro dělníky zde byly vystavěny řady domů, které dnes tvoří tzv. Malou stranu. Díky této továrně vzrostl počet stálých obyvatel na 2 000(Sovadina, 1998). Koncem 19. Století zde panoval čilý turistický ruch. Roku 1867 zde byla vybudována železniční trať. Postupem času se Doksy nazývaly Severočeská riviéra nebo též Severočeské vodní lázně. Po druhé světové válce díky odsunu německého obyvatelstva se zde usadilo české obyvatelstvo a změnily místní názvy (Fišarová 2004). Z turistického hlediska a z hlediska památek se v městě nachází kostel svatého Bartoloměje a Nanebevzetí Panny Marie s kopií Panny Marie Monserratské, přenesené z hradní kaple hradu Bezděz. Uprostřed náměstí můžeme vidět barokní mariánské sousoší a radnici z roku 1855. Z dalších památek stojí za zmínku renesanční zámek Doksy s přilehlým anglickým parkem, kde dříve bylo zemědělské učiliště a dnes je zámek nabídnut k prodeji. Nejstarším stavení je Hospitálek, kde je umístěna stálá výstava o rybníkářství a rybaření, ale hlavně je zde muzeum Karla Hynka Máchy. Jedno z největších turistických lákadel je Máchovo jezero a nově také Muzeum komiksu Čtyřlístku, které bylo slavnostně otevřeno v roce 2011 spolu s naučnou stezkou „Se Čtyřlístkem okolo Blatáku,,.

Doksy – Břehyně

Malá vesnice a zároveň místní část města Doksy. Najdeme ji cca 3 kilometry od Doks směr Mimoň. Pravděpodobně byla založena Karlem IV. spolu s Břehyňským rybníkem. Roku 1460 se objevuje první písemná zmínka. Vesnice později zanikla a zůstal jen mlýn, který stojí dodnes. Ves byla obnovena znovu v 18. století. Vesnička je dnes na břehu Břehyňského rybníka, který je součástí Národní přírodní rezervace Břehyně - Pecopala spolu s Mlýnským vrchem s bažinatým okolím. Vede tudy žlutá turistická stezka a poblíž vede cyklotrasa 3045.

Doksy – Kruh

Místní část města Doksy , od kterých je vzdálena cca 7,5 km. V současnosti je z obce rekreační osada v blízkosti hradu a obce Houska. První písemná zmínka se objevuje ve 14. století. Na kopci okraji obce stojí kostel sv. Vojtěcha z roku 1724. Převážná část domů jsou typické roubené stavby. Ve vesnici se nachází památný strom „Lípa pod hřbitovem“. Obec leží na červeně značené turistické stezce, která je pojmenována Máchovou cestou, v blízkosti Kruhžského dolu, kde prochází naučná stezka (Novotná 2004).

Doksy – Obora

Místní část města Doksy asi 2,5 km Doks na jihovýchod u silnice I/38. Nachází se zde výklenková kaple uprostřed parku, na začátku obce najdeme kapli se zvonící a také zde najdeme stavby vesnické architektury s památkově chráněným domem č.p. 28. Při výjezdu z obce směr Mladá Boleslav se rozkládá Velká Pateřinka, rybník s možností rekreačního rybolovu.

Doksy – Staré Splavy

Místní část města Doksy sloužící od nepaměti jako významné rekreační středisko nabřehu Máchova jezera. První doložená zmínka je z roku 1460. Listina se zmiňuje o obci „Ves pod Dogy“. Později nacházíme zmínky o názvu jako „Ves pod Stawem“ nebo „Die Altázvech e Wehre“ (Starý Splav n. Staré Splavy). O obci koluje řada legend. Jedna je o sázce čera se starosplavským mlynářem, druhá o založení Velkého rybníkáři lovu jelena. Do podvědomí lidí vstoupila i legenda o Myším hrádku nebo o Daliboru s Myšlína. Nad obcí a jezerem se tyčí dva kopce, Sroubený a Borný. Sroubenému se zde říká Šroubovák a vedla tudy kupecká trasa z Prahy přes Bezděz do Žitavy. Vrch Borný údajně navštívil Napoleon Bonaparte. Věhlas Starých Splavů koncem 19. století přilákali tzv. lepší společnost. Po válce byla obec vyhledávaným místem dovolených a rekreace (Podhorský 2002). Nachází se zde mnoho turistických tras. Obec a její okolí se staly několikrát kulisou pro natáčení filmů. Najdeme zde dva památné stromy, borovice a dub. S turistickým ruchem jsou spojeny vyhlášené kulturní a společenské akce, je otvírání Máchova jezera a Starosplavská pouť, stejně jako masopustní průvod a oslavy. Z hlediska sportovních akcí se zde pořádá několik cyklistických závodů, jarní pochod „Po stopách Karla Hynka Máchy“, a neposlední řadě i z vodních sportů závod Dračích lodí.

Doksy – Vojetín

Malá vesnice asi 8,5 km jižně od Doks. První písemné zprávy jsou z roku 1350. Nachází se mnoho původních roubených stavení, které jsou evidovány v centrálním seznamu kulturních památek Česka. Celá osada je vedena jako vesnická památková rezervace. Na jihu od obce se tyčí Vrátenská hora (Novotná, 2004). Skrz Vojetín vede naučná stezka i cyklotrasa.

Doksy – Zbyny

Místní část města Doksy na úpatí Zbynského vrchu. Obcí prochází silnice II/270, která spojuje město Dubá a Doksy.

Doksy – Žďár

Malebná vesnice nacházející se ca 7 km od Doks. Obec protíná silnice II/27, která je zároveň hranicí hranici CHKO Kokořínsko. První zmínka je z roku 1376, kdy byla obec postavena z důvodu ochrany obchodní stezky mezi Bezdězem a Houskou. Také tato obec památkovou rezervací z důvodu zachovalých původních roubených stavení a drobných památek lidové architektury. Některé stavby najdeme v rokli ve skalách pod návsi. Návsi dominuje od roku 1787 kaple Nejsvětější Trojice (Novotná, 2004).

5.11.6 Dubá

Dubá má statut města a nachází v oblasti zvané Dubské Švýcarsko cca 10 km od Doks a cca 20 km od města Česká Lípa na hranici CHKO Kokořínsko. K Dubé je přiřčeno mnoho okolních osad a vsí, které jsou „střediskem“, chatařů a chalupářů. Ke správnímu území města Dubá patří 20 obcí a osad převážně zaměřených na turistiku: Bukovec, Deštná, Dražejov, Dřevčice, Dubá, Horní Dubová Hora, Nový Berštejn, Heřmánky, Horky, Kluk, Korce, Lhota, Nedamov, Panská Ves, Křenov, Nedvězí, Plešivec, Sušice, Zakšín, Zátyní. V první polovině 13. století je první zmínka hradu Dubá. Na začátku 14. Století je postaven Starý Berštejn a v letech 1553 - 1567 zámek Nový Berštejn, který byl roku 1945 zkonfiskován státem a v něm byla zde zřízena zvláštní škola. Od roku 1991 je majitelem pan Miroslav Slezák, který zámek koupil, zřídil zde hotel se sportovním areálem. V městečku najdeme několik památek jako je sušárna chmele. Ze sakrálních staveb stojí za zmínku barokní kostel Nalezení sv. Kříže, sousoší Nejsvětější Trojice na Masarykově náměstí, morový sloup u zámecké zdi v blízkosti fotbalového hřiště či kopie sochy sv. Prokopa asi 1 km za obcí směr Rozprechtice. Údajně stojí na místě, kde se odehrála tragédie, která posloužila jako motiv pro Máchův máj. V okolí dubé se tyčí několik vrcholů. Nejznámější je z výškou 456 m n.m., dále pak Velký Beškovský kopec (474m) nebo na jihovýchodě Korecký vrch (460m). Dále se můžeme obdivovat spoustu

jiných turistických zajímavostí, ke kterým patří nejen Máchovo jezero, ale i zřícenina hradu Starý Berštejn, hrad Bezděz, skalní útvar Jestřebí, hrad Houska i Kokořín. z Obce vede mnoho cyklostezek i turistických stezek a tudíž je proto velmi vhodným výchozím bodem pro cyklistiku i turistiku. V nedalekém autokempu Nedamov se každoročně v polovině srpna pořádá jazzový festival s čestnou občankou města Dubá paní Evou Pilarovou.

Dubá – Bukovec

Malá vesnice při hlavní silnici směr Mělník, cca 5 km od Dubé, v údolí říčky Liběchovky. První zmínka je z počátku 17. století. V obci se nachází několik velmi dochovalých roubených chalup, a proto byla obec vyhlášena vesnickou památkovou zónou v CHKO Kokořínsko. Nachází se zde 8 kulturní památky. Necelé 2 km jihovýchodně najdeme chráněnou přírodní památku Osinalické bučiny. (Dulík et Prášil, 2006).

Dubá – Deštná

Městská část města Dubá, v cca 3 km jihozápadně od Dubé. Také zde obcí vede silnice I/9 z České Lípy do Mělníka. Obec je považována za nejstarší v oblasti Dubé. 1225 se objevuje první písemná zmínka. Jméno obec dostala podle potoka, který zde protéká. Obec taktéž spadá pod CHKO Kokořínsko. Nedaleko od obce se nachází osada Vrabcov, kde můžeme najít dva památné stromy.

Dubá – Dražejov

Městská část Dubé spadající pod CHKO Kokořínsko. V Rozprechticích se nachází Pramenný důl, místo, které je součástí přírodní rezervace Mokřady Horní Liběchovky. Zde se též nachází empírový pavilonek s přilehlou kapličkou. Na návsi obce najdeme kapli sv. Jana Nepomuckého z roku 1767

Dubá – Dřevčice

Administrativní část města Dubá v okrese Česká Lípa, cca 5 km severozápadně od Dubé ležící podél silnici z Dubé do Holan. Vede tudy cyklotrasa 211. Taktéž obcí vede zelená turistická stezka. První zmínka o obci se objevuje ve 14. století. Původní název obce byl Dřevíč. Najdeme zde částečně domy zastavěnou původní svažitou návěs s rybníčkem, který plnil funkci napajedla dobytka i jako požární nádrž. V současné době je prázdný. Budova, ve které se dnes nachází hostinec je památkově chráněná budova školy s věžičkou.

Dubá – Heřmánky

Obec najdeme asi 6,5 km od Dubé a skládá se ze dvou částí Dolní a Horní, které jsou starší. V současnosti se jedná převážně o tzv. rekreační obec.

Dubá – Horky

Nachází se asi 3 km od Dubé 1km od obce Vrchovany. První písemnou zmínkou je listina z roku 1253. V roce 1793 zde byla zřízena jednotřídí školu, která až roku 1923 byla zrušena. Ze zajímavosti zde nalezneme kapli Nanebevzetí Panny Marie. V blízkosti kaple byla 7 pramenná studna.

Dubá – Kluk

V současnosti osada Kluk je tvořena samotami a rekreačními objekty. Cesta do osady tvoří hranici mezi katastrálním územím Dražejov u Dubé a Střezivojice. Od roku 1961 zde již nežije žádný trvale usazený obyvatel a osadu využívají pouze rekreatanti.

Dubá – Korce

Místo, kde se nachází tato obec je cca 4 km východně od Dubé na úpatí Koreckého vrchu. Dříve zde vedla Křížová cesta, bylo zde umístěno sousoší Panny Marie, sv. Jana Evangelisty a sv. Máří Magdalény, kaplička zasvěcená sv. Janu Nepomuckému a železný kříž. Bohužel ani jedna tato sakrální stavba se nedochovala.

Dubá – Křenov

Malá vesnice jihovýchodně od Dubé. 10 obyvatel je zde na trvalo. Asi 300 m jihovýchodně od vesničky se nalézá přírodní památka Kamenný vrch u Křenova“(Modrý et Sýkorová 2004).

Dubá – Lhota –

V historických pramenech se objevuje první zmínka na začátku 15. Století. V roce 1995 byla obec vyhlášena za vesnickou památkovou rezervaci. Obec spadá pod správu CHKO Kokořínsko. Vedou tudy dvě cyklotrasy 0057 a 0058. Nad obcí vystupují do popředí Lhotské skály (382 m. n.m.) a cestou do obce Zátyní nalezneme skalní okno(Mudrová, 2005).

Dubá – Nedamov

Místní část obce Dubá od ní vzdálená cca 1,5 km východně. Pod Nedamov spadají i obce Panská ves a Křenov ,kde je od roku 1991 vyhlášena přírodní památka Kamenný vrch. V Nedamově najdeme autokemp v těsné blízkosti Černého rybníka, kolem kterého prochází modrá turistická stezka. V kempu se pořádá každoročně významná kulturní akce Mezinárodní jazzové dny, zpravidla s místní chalupářkou, zpěvačkou a čestnou občankou města Dubá, paní Evou Pilarovou. V srpnu 2016 to bude již 22. ročník.

Dubá – Nedvězí

V této místní části najdeme velmi cenné památkové roubené chalupy. Pro turisty má také velký význam a je často vyhledávaným turistickým místem pohled do kraje z vrcholu kopce Nedvězí (456 m.n.) ,který je soukromém vlastnictví.

Dubá – Panská ves

Malá vesnice nedaleko Velkého Beškovského kopce cca 3km od města Dubá. Také tudy vedou značené turistické trasy do CHKO Kokořínska. Vesnička je součástí okruhu naučné stezky Dubsko – Kokořínsko. V povědomí vícero lidí je tato malá vesnička díky Observatoři Panská Ves a telemetrické stanici, která je pod správou Ústavu fyziky atmosféry Akademie věd ČR jako její detašované pracoviště

Dubá – Plešivec

Nachází se cca 2,5kn od Dubé. Jedná se o velmi malebou vesničku., Najdeme zde několik drobných sakrálních staveb a také tudy vedou turistické a cyklistické stezky.

Dubá – Sušice

Jedná se malou vesnice cca 7 km od Dubé na severozápad s 8 trvale žijícími obyvateli.

Dubá – Zakšín

Zakšín najdeme cca 7km od Dubé na hlavní trase Česká Lípa Mělník, na soutoku potoků Liběchovky a Zakšínského. První zmínění o obci je v písemných pramenech z roku 1402. Tehdy patřila k zaniklému hradu Čap. Opět zde nalezneme soubory roubených domů, zděné klasicistní stavby i stavby lidové architektury. Poblíž obce existují ještě dochované zbytky skalního hrádku zvaného Pustý hrádek ze 14. století . Jeho místo nad údolím potoka Liběchovky mělo strategicky výhodnou polohu (Gabriel. Panáček 200).

Dubá – Zátyní

Rozkládá se cca 4 km severozápadně od Dubé. Katastrální území obce spadá pod CHKO Kokořínsko. Z názvu obce lze odvodit, že obec byla postavena za týnem – tedy za tvrzí. První zmínka je z roku 1325. Obec poničily časté rozsáhlé požáry, jeden v roce 1834,další v roce 1840, poté v roce 1871 a také v roce 1885. Naposledy hořelo v Zátyní kolem roku 2000, kdy vzplálo zařízení trafostanice, přesycené strojním olejem. V roce 1840 po požáru byla postavena kaple sv. Floriána. Do vlastnictví obce patřila až do 70. let, poté byla koupena soukromým majitelem a slouží k rekreaci. Obcí vede cyklostezka na Husí cestu.

5.11.7 Chlum

Nachází se cca 4,5 km od Dubé. První písemná zmínka je z roku 1264. Dnešní filiálka farnosti Pavlovice je také zároveň nejstarší stavbou obce. Jedná se o kostel sv. Jiří. Ten byl v 90. letech velmi zdevastován, zařízení ukradeno nebo těžce poškozeno. V blízkosti obce funguje dodnes kamenolom.

5.11.8 Jestřebí

Obec vzdálena od České Lípy cca 9 km a cca 6 od města Doksy. Obec se nachází na původním území městečka Krušina. V minulosti zde fungoval mlýn, i pivovar a obec byla centrem řemesel. „Většina obyvatel se živila zemědělstvím v kombinaci s řemesly. „Na přelomu 18. a 19. století zde bylo nejméně 13 cechů, z nichž některé sdružovaly i více řemesel. Působilo zde 32 cechovních mistrů, mistr mlynářský a hostinec. Kromě rozšířeného lukařství se zde pěstoval i chmel,“ (Toušlová, Podhorský, 2007) Výstavbou železniční tratě se rozmohly, později vyhlášené, dobytčí trhy konané na návsi. Do území obce Jestřebí zasahuje národní přírodní rezervace Novozámecký rybník, chráněné území Konvalinkový vrch či přírodní rezervace Slunečný dvůr.

5.11.9 Kravaře

Vesnička cca 12 km od České Lípy. Obec poprvé zmíněna roku 1175. Kravaře byly hlavní částí klášterního panství. Přemysl Otakar II. Obec navštívil roku 1251 a roku 1273 se staly tržním městem, které vlastnili páni Berkové z Dubé. Později byly spojeny se stvolínským panstvím. (Smejkal 2008). V obci se narodil germanista Kurt Krolop, Z pamětihodností stojí za zmínku kostel Narození Panny Marie, kde je instalována expozice mešních rouch a ornátů, sousoší Nejsvětější Trojice z roku 1708, dva barokní mosty z 19. století přes bobří potok, barokní fara a empírová radnice. V Kravařích se nachází Vísecká rychta, bývalá rychta obce Víška, postavená roku 1797 – jedná se o největší roubenou stavbu v Čechách, kde najdeme stálou výstavu lidové architektury, umění a lidového Dnes spadá pod Vlastivědné muzeum galerii v České Lípě jako její součást (Růžička 2007).

5.11.10 Luka

Menší obec cca 4 km od obce Okna. K obci patří i Týn. První zmínka je z roku 1348 kdy byly Ješkovi z Kluk, rychtáři z Bělé pod Bezdězem darovány Karlem IV. "de Kluck" lány "in Cluk" a lány v okolních obcích (Dulík, 2009). Přes obec nevedou žádné cyklistické ani značené turistické stezky.

5.11.11 Okna

Obec, v níž žijí, se nachází cca 3,5km pod hradem Bezděz, v bezprostřední blízkosti Okenského potoka, který je jedním ze zdrojů napájení pro soustavu rybníků u Doks. Nadmořská výška obce je 282 metrů. První zmínka o obci je ze 14. století, kdy patřila pánům z Bezdězu. V roce 1930 zde žilo 420 obyvatel většinou německé národnosti. V roce 1960 se obec sloučila s obcí Obora. Roku 1981 spadaly obě obce pod Doksy. Obec se osamostatnila v roce 1991. Z památek na území obce lze zmínit kostel Nanebevzetí Panny Marie ze 14. Století s původním zvonem z roku 1594. V blízkosti kostela se nachází památný strom Moruše bílá. Jako v ostatních obcích i zde je několik původních roubených chalup. V těsné blízkosti železniční stanice vede zelená turistická stezka od hradu Bezděz směr Kokořínsko. Obec protíná i cyklostezka vedená od Máchova jezera opět do Kokořínska.

5.11.12 Plužná

Jedna z obcí v okrese Mladá Boleslav ve Středočeském kraji cca 11 km od mladé Boleslavi. Roku 1337 se objevuje první písemná zmínka o obci. Název je zřejmě odvozen od původního typu parcelace – tzv. plužin. Obec spadala pod správu Bezdězského purkrabí. V roce 1853 zde byla založena škola. Dnes je obec častým cílem turistů díky blízkosti hlubokých lesů v okolí. Vede tudy nejen modře značená turistická značka, ale i červená a na severu se připojuje žlutá a na konec i žlutá. V obci se též spojují dvě cyklostezky, 0060 a 8152, které se za obcí opět rozdělují.

5.11.13 Skalka u Doks

Skalku u Doks najdeme cca 4 km od Máchova jezera a dělí se na Starou skalku a Novou Skalku, která je pouze rekreační oblastí. První zmínka je z roku 1348. Roku 1596 byla připojena k Bezdězu a poté k Doksům (Dulík 2009). 12. dubna 1976 se obec spojila s městem doksy a osamostatnila se opět v roce 1991.

5.11.14 Tachov

Obec je cca 3 km vzdálena od Doks a ležící na úpatí Tachovského vrchu (498 m n. m.). Poprvé se o Tachovu zmiňuje listina z roku 1460. V roce 1553 patřila pod tzv. bezdězské zboží. Vlastníkem obce byl Albrecht z Valdštejna, plukovník Buttler i Kryštof z Heisensteinu. Poté obec vlastnili opět Valdštejnové. Obci se nachází barokní kaple z roku 1793, pomník obětím první světové války a při cestě z Tachova do Oken jsou umístěny boží muka a dva kříže. Nad obcí je kamenolom, který byl otevřen při výstavbě silnice. V roce 1976 spadala obec pod Doksy, osamostatnila se v roce 1993.

5.11.15 Tuhaň

Obec se nachází v okrese Česká Lípa cca 5 km na západ od Dubé. Nejstarší písemná zmínka je z 12. století. V roce 1362 byl postaven první kostel. První písemná zmínka o škole je z roku 1687. Roku 1711 byla zahájena stavba kostela sv. Havla místo původního a na návsi byla postavena socha sv. Floriána (Novotná 2004). V obci se nacházejí původní hrázděné domy, které jsou ve velmi dobrém stavu. Obec protíná cyklotrasa 0057.

5.11.16 Vrchovany

3 km na severovýchod od Dubé se nachází obec Vrchovany vzdálená cca 6 km od Doks. Kousek za obcí se nachází pramen potoka Liběchovky. První písemně doložená zmínka o obci je z roku 1402. Nad obcí se tyčí zřícenina původního hradu Starý Berštejn. V obci se nachází roubená chalupa, kterou údajně využíval básník Jiří Wolker. Také se v okolí obce nachází několik „řopíků“ Q1 z roku 1938. V roce 1991 zde byla manželi Studničkovými založena farma koní, kde se zabývají nejen chovem koní, ale i agroturistikou. V obci též Jezdecká společnost Vrchovany-Obrok, která pořádá v obci pravidelné koňské akce.

5.11.17 Zahrádky

Obec leží na hlavní trase Doksy - Česká Lípa. Roku 1376 se objevuje první písemná zmínka o obci. Ve 14. století tu byla postavena tvrz a později, na stejném místě zámek. Jan z Vartemberka vlastnil obec v roce 1550, poté patřila Albrechtu z Valdštejna a v neposlední řadě do roku 1897 rodu Kouniců (Daniel 2006). Zámek si oblíbila spousta známých osobností - František Palacký, Josef Dobrovský, Božena Němcová či Pavel Josef Šafařík. Později byl pod správou Karlovy univerzity. 30. ledna 2003 vyhořel. Zahrádkami prochází červená turistická stezka přes údolí Peklo s naučnou stezkou a obec též protíná cyklotrasa 3053. Zahrádky jsou bohaté na různé památky jako je socha svaté Starosty, kostel svaté Barbory či vpušť i výpusť Novozámeckého rybníka, který je vyhlášen za národní přírodní rezervaci, Valdštejnská lipová alej i památný strom.

5.11.18 Zákupy

Město založené ve 14. století. Nachází se u říčky Svitávky, která vlévá do Ploučnice. Roku 1352 se poprvé objevuje pojmenování Zákup, které je v přímé souvislosti s dědičným právem tzv. zákupným. Obec vlastnili nejprve Pancířové se Smojna, poté Vartenberkové a následně Berkové z Dubé. V obci od roku 1938 vystřídal několik vojsk. První bylo německé vojsko v říjnu 1938, poté v roce 1947 výsadkové jednotky Československé armády a poslední byla sovětská armáda od roku 1968.

Zákupy – Kamenice

Tři kilometry vzdálená obec Kamenice byla připojena k Zákupům v roce 1980 . Obec ohraničuje Kamenický potok a Kamenický kopec. První písemná zmínka je z roku 1395. Roku 1612 zde byla postavena výsadní krčma, roku 1712 kaple sv. Prokopa, která dnes již neexistuje a roku 1849 rychta (Šimek 2004). Na místním hřbitově byla v 70. letech zlikvidována většina německých náhrobků. V roce 2013 byla provedena rekonstrukce kapličky, která původně byla márnicí. V době opravy se v kupoli našla listina v němčině z roku 1928. Na hřbitově lze též vidět kříž s Ježíšem Kristem na pískovcovém podstavci v blízkosti kapličky.

5.11.19 Ždírec

Malá vesnice v blízkosti Doks. Název vznikl ze slova žďáření – odstranění lesa, což byla původní činnost, která dala obci vzniknout. První zmínka je ze 13. století. Majitelem obce byl Ulrich ze Ždírcce, Petr Týn z Týna a Václavu Hrzán z Harasova, který si tak rozšířil své houseckému panství. V 16. století byla v obci postavena výsadní krčma, v 17. století postaven panský hostinec. (Bernau, 1888).

6. Katalog

Katalog byl vytvořen na základě teoretického průzkumu. Každá nalezená stavba je popsána na jednotlivém listu formátu A4. Ke zdokumentování drobných sakrálních staveb byl použit fotoaparát Olympus Mju 750, fotoaparát Nikon D40, mobilní telefon LG S2 mini, cyklo navigace GARMIN eTrex 10 a TomTom Start 20 Regional Lifetime. Celý katalog je příloha č.2 této diplomové práce.

7. Výsledky

Průzkum vymezeného území byl prováděn v časovém rozmezí červen 2015 až listopad 2015. Celkem bylo zdokumentováno 100 drobných sakrálních staveb. Nejčastěji zastoupené jsou kříže, poté kapličky se zvonící a sochy a třetí největší zastoupení mají tzv. výklenkové kapličky někde též zvané poklony. Průzkumem bylo dále nalezeno několik prostorových kapliček, božích muk, skalních výklenků, ale i torza křížů (u jednoho objektu není zcela zřejmé, zda se jedná o torzo kříže nebo o torzo božích muk), morový sloup, zvonice, smírčí kříž a obrázek.

V katastrálním území obce Bělá pod Bezdězem bylo nalezeno celkem 14 objektů – dva kříže, jeden morový sloup, jedna výklenková kaple a jedna prostorová přímo v obci Bělá pod Bezdězem, výklenková kaple v části Vrchbělá, dva železné kříže v části horní Hlínoviště, kde je též jedna kaple se zvonící a kříž v části dolní Hlínoviště. Další dva kříže nalezeny uprostře obce Bezdědice, následně zaznamenám kříž v zatáčce při výjezdu z obce v blízkosti památných stromu a u cesty směr Pankrác naleze obrázek.

V obci Bezděz byl nalezen jeden kříž při cestě do obce a druhý uprostřed obce na rozcestí.

V obci Blatce jsou drobné sakrální stavby zastoupeny výklenkovou kaplí na rozcestí při vjezdu do obce od Bořejova, kaplí v blízkosti studánky u cesty z Blatců směr Dubá a skalním výklenkem u cesty mezi Tuboží a Blatečkami. V místní části Blatečky se nachází prostorová kaplička jako součást oplocení.

V obci Čistá se dochovaly celkem 3 drobné sakrální stavby. Jedná se o kříž na pískovcovém podstavci na návsi, který v současné době prochází rekonstrukcí, dále o kříž v blízkosti kostela a o poklonu (výklenkovou kapli) v ruiném stavu na rozcestí za obcí v blízkosti cyklistické stezky 8152. V krajině v blízkosti červené turistické stezky z Bělé do Katusic se nachází výklenková kaplička.

Městečko Dubá přilehlými místními částmi je na drobné sakrální stavby nejbohatší. V samotné obci se nachází Sousoší Nejsvětější trojice v blízkosti zámecké zdi u fotbalového hřiště, kříž u hřbitovní zdi, socha Pany Marie na Novém Berštejně, socha sv. Floriána v ulici Sadová v blízkosti vodního pramene, socha Jana Nepomuckého u kostela, smírčí kříž v ulici Českolipská u domu č.p. 271 který je na původním místě jako součást oplocení, dřevěný kříž s Kristem též u kostela, další kříž na původním místě a jako součást oplocení se nachází v Dlouhé ulici, jiný kříž je umístěn těsně v blízkosti domu č. 142 na rozcestí ulic Požárníků, Jana Roháče a Nedamovská jako jeho součást, skalní výklenek za čističkou, sokl za sušárnou chmele a sokl v Dlouhé ulici. 1 kilometr za obcí směr Rozpechtice najdeme v poli sochu svatého Prokopa. Jedná se o repliku, originál je umístěn v Doksech před muzeem K. H. Máchy. Dále ve směru na Rozpechtice najdeme po pravé straně skalní výklenek a přímo na rozcestí Rozpechtice - Daražejov kapličku, která je součástí empírového zámečku.

Oblast Nedvězí a Dražejov je zastoupena kaplí na návsi Dražejova, křížem na rozcestí směr Nedvězí, kaplí na starém německém hřbitově, kde bylo nalezeno torzo podstavce ke kříži a starý dřevěný kříž ve stádiu rozpadu. Před obcí Nedvězí se nachází skalní oko s božími

muky a další boží muka směrem do vsi. V obci nalezneme kapličku se zvonící a cestou ke studánce stojí též v krajině boží muka.

V osadě Kluk byl nalezen skalní výklenek – skalní kaple.

V obci Dřevčice nalezen 1 kříž u vjezdu do obce a jeden na návsi.

Obec Heřmánky má na svém území kapli se zvonící a kříž.

Drobné sakrální stavby v obci Horky jsou zastoupeny kapli na návsi se sedmi pramennou studnou a křížem.

V obci Plešivec jsou v těsné blízkosti umístěny křížek a kaplička se zvonící.

V obci Lhota jsou zastoupeny drobné sakrální stavby 2 kříži, kdy jeden je umístěn při cestě Tuhaň – Zátyní, druhý v obci na návsi u rybníka, kde se nachází též zvonice.

Na území Panské vsi nalezen kříž v blízkosti bývalé školy.

V Bukovci stojí u hlavní silnice kaple se zvonící a v její blízkosti opět kříž.

U cesty mezi Zakšínem a Tuhaní nalezeno torzo kříže.

V místní části Korce se nachází jedna kaple se zvonící, výklenková kaple jako součást oplocení a jiná se nachází na rozcestí Korce – Zbyny – Tachov.

Na katastrálním území města Doksy bylo zaznamenány tři kříže, jeden jako součást oplocení ve Zbynech, druhý v obci Žďár, kde nenachází i kaple na návsi a jeden v soukromé zahradě, jeden skalní výklenek v u cesty do Mimoně, výklenková kaple u hřbitova v blízkosti památného stromu, nový dřevěný kříž za obcí Kruh směr hrad Houska, kaple se zvonící v obci Obora, kde se nachází i výklenková kaple uprostřed parku.

V Chlumu jsou drobné sakrální stavby zastoupeny božími muky v blízkosti kostela.

Jestřebí má na svém území výklenkovou kapli a sochu v blízkosti kostela.

V obci Kravaře se dochovaly tyto drobné sakrální objekty: boží muka u rychty a kaple u kostela jako součást kostelní zdi.

Obec Luka má na svém území 4 kříže, jeden na rozcestí Okna – Luka – Žďár, druhý u cesty do obce třetí na návsi a poslední v místní části Týn.

V Oknech se nachází kříž u cesty směr obec Tachov. Zde se také nachází torzo božích muk nebo křížku.

V obci Plužná má zastoupení kříž na okraji obce a kaplička uprostřed.

Ve Skalce u Doks nalezena výklenková kaplička na rozcestí při výjezdu z obce.

Obec Tachov vlastní kapli a boží muka při cestě z Tachova směr Okna a Ždírec a na návrší směr od Doks do obce je též umístěn kříž na kamenném podstavci.

V obci Tuhaň umístěn jeden kříž na okraji obce směrem od Zakšína, další dva v obci a dále se v obci nachází výklenková kaple jako součást oplocení

Obec Vrchovány má na svém území kapli v ruiném stavu, která byla nabídnuta veřejnosti k možnému odkoupení kříž u cesty směr Korce.

Zahrádky dvou soch, jedna je umístěna v blízkosti lipové aleje a druhá socha sv. Starosty na návrší u hlavního tahu směr Doksy – Česká Lípa .

V obci Zákupy můžeme vidět dvě sochy společně z dvěma různými kříži na kamenném mostě, 5 soch po obou stranách cesty ke klášteru a dále pak kapli sv. Josefa a morový sloup se sochou sv. Tobiáše v zámeckém parku.

V obci Ždírec najdeme výklenkovou kapli, kříž na rozcestí směr Okna a kapli se zvonící na návsi. Směrem k obci Dubá najdeme u cesty skalní výklenek a na rozcestí Tachov – Ždírecký důl výklenkovou kapli.

Některé dochované staré cesty, pokud z nich později nevznikly silnice, vykazují četné prvky starobylosti, př. vyjetý na skalní podloží, v němž jsou z části ještě zřetelné rýhy vyjeté okovanými koly – viz list katalogu č. 62. Rozdíly můžeme nalézat v architektuře sakrálních objektů i materiálu, ze kterého jsou vyrobeny a liší se i nápisy a symboly na nich.

Dle uvedených letopočtů bylo průzkumem zjištěno, že výstavba sakrálních objektů spadala zejména do období 18. a 19. století. Probíhala ve všech obcích Máchova kraje. Dále bylo zjištěno, že kaple či kaple se zvonící byly hlavními dominantami obcí, většinou lokalizované v centru sídel, kde plnily a dodnes některé plní funkci náboženskou, společenskou a kulturní – viz list katalogu č.48. Naopak sakrální objekty, jako jsou kříže, soch, boží muka, obrázky svatých v krajině či ve skalních výklencích byly zřizovány hlavně poblíž lokálních a regionálních cest, na křižovatkách kupeckých a úvozových cest či na hranicích pozemků –viz.list katalogu č. 12.

Stavebně technický stav většiny zdokumentovaných drobných sakrálních staveb na území Máchova kraje je velmi uspokojivý, drobné sakrální stavby jsou velmi udržované včetně svého okolí. Řada těchto památek prošla v posledních letech rekonstrukcí. Rekonstrukce byly často prováděny za pomoci místních obyvatel díky pomoci nejen finanční, ale i řemeslné a manuální. Některé sakrální stavby jsou zakořeněné v myslích obyvatel. Z objektů se stávají orientační body a místní názvy – viz list katalogu č.41.

Terénním průzkumem byla ověřena domněnka, že o drobné sakrální stavby je, v daném regionu, pravidelně pečováno. Mezi nejzdařilejší obnovy patří kaple a kříž Břehyně či kaple na Dražejově. Ve značně horším stavu je kříž v obci Týn, kaple Nanebevzetí Panny Marie ve Vrchovanech a kaple svatého Josefa v Zákupích. Na pokraji udržitelnosti je torzo božích muk za obcí Okna. V rámci terénního průzkumu nebylo mapováno katastrální území města Mšeno, které si požádalo o vystoupení ze svazku na konci roku 2015.

8.Diskuse

Je nesporné, že drobné sakrální stavby vznikaly pod vlivem dominující Římskokatolické církve. Jejich rozmach probíhal hlavně v 17. až 19. století. Z uspořádání a skladby doprovodné zeleně lze usoudit, že asi církev dávala jistá doporučení. V rozmístění staveb v intravilánů obcí i krajině rozhodovaly praktické aspekty. V obcích to bylo soustřeďování lidí. V extravilánu převažovala většinou orientační funkce. To potvrzují i názvy našich předních teoretiků, zabývajících se tvorbou a ochranou krajiny (Knopp, Květ, Mareček).

Provedeným průzkumem a mapováním drobných sakrálních staveb na území Máchova kraje lze souhlasit s tvrzením, že především v období od konce druhé světové války do počátku devadesátých let 20. století, tedy v období komunistické totality, se tyto památky staly předmětem likvidace, kdy jejich přítomnost v krajině bránila při rozorávání mezí a polních cest, či jen nebyly vítanou součástí krajiny a budovatelů, kteří ji obhospodařovali. Další památky zanikaly pro svůj německý původ, který byl zvýrazněn konkrétní osobností nebo jen německým nápisem.

Historická paměť v obraze soudobé české krajiny je věc stále živá. Drobné stavby v krajině měly, v době kdy vznikaly, většinou duchovní a náboženský charakter. Tyto nesčetné církevní stavbičky se v krajině osídlené křesťanským obyvatelstvem neobjevily naráz. Příkladem pro naši krajinu jsou kříže. Nejprve se objevovaly kamenné kříže, tzv. baby, nalézající se v místech původních stezek, které jsou už dnes neznatelné či úplně vymizely. Poté se objevují kříže dřevěné s vyrytými daty, které musely být postupně půl století obnovovány. Zpočátku to byly kříže jen jednoduché později s plechovou postavou Krista či umně vyřezávané. Z minulých dvou století jsou nejhojnější kříže celé vytesané z kamene či kříže s kamennou podezdívkou, do níž je zasazen železný kříž s korpusem ukřižovaného. Ale ať už byly kamenné či dřevěné, všechny plnily stejnou funkci krajině dominanty, orientačního bodu či bývali umísťovány u podél cest a u křižovatek.(Květ,2003).

Valná část historie těchto památek v naší krajině se vztahuje k náboženství. To již bylo uvedeno. Důležité je však i místo, kde se tyto stavby umísťovaly. V současné době rychle rozvíjejícího se turistického ruchu kolem okolí měst a obcí vznikají mnohé turistické, cyklistické či naučné stezky. Tyto stezky vedou často po starých úvozových cestách či kupeckých stezkách, kde se v jejich blízkosti vyskytují drobné krajinné artefakty naší minulosti. Proto je dokumentace těchto staveb, ale i doprovodné zeleně v jejich blízkosti velmi důležitá. Krátce, mohlo by postupně dojít k revitalizaci krajiny a mohl by se jí vrátit její někdejší půvab a vysoká kulturní hodnota. Částečné obnovení ztracené krajinné paměti je také cestou ke skutečné obnově přírody v našem přetechnizovaném světě. Od roku 1997 běží program ministerstva životního prostředí „Péče o krajinu,, , jehož cílem je podporovat opatření vedoucí k ochraně a obnově základních funkcí krajiny.

Součástí udržení kulturního stavu krajiny je péče v kulturní krajině, která zahrnuje i péči o prostředí drobných památek v krajině, kam bezesporu drobné sakrální stavby patří. Krajina jako živitelka, plná práce a událostí, byla velmi adresným a konkrétním domovem. Vynikajícím dokladem této skutečnosti jsou mnohde zachována pomístní jména polí, luk, lesů, hor a cest. Nejčastějším způsobem lidového zdůraznění mnohých těchto lokalit byly drobné stavby kapliček, kříže či pamětní kameny (Mareček 2002). Proto lze ze starých spisů a map vyčíst, kde se tyto stavby vyskytovaly. Byly umísťovány at' už do volné krajiny a lesa či byly součástí zástavby. Stavby umístěné v zástavbě se vyskytují nejčastěji na návsi, u hřbitova, kostela, školy či na mostu. Stavby umístěné v krajině se nejčastěji vyskytují v místech bývalých cest, křižovatek, kupeckých stezek a na rozcestích. Sloužily jako místo pro odpočinek a pomodlení se, byly významnými krajinnými dominantami a velmi dobrým orientačním bodem v krajině (Mareček, 2002).

V dnešní době se tyto stavby vyskytují jen v nepatrné míře na původním místě. S autorem knihy Duše krajiny, Radanem Květem ,se shodují na tom, že v dnešní krajině chybí leckterý dřívější orientační bod, a chybí tak i při hledání starých stezek, i když některé stojí dodnes. Staré stezky využívané v nedávných staletích jsou po konečné ztrátě své funkce v posledních desetiletích většinou zapomenuty. Ale jako připomínky se nalézají znamení z minulosti nejen uprostřed polí, ale i při silnicích, vzácně i uprostřed města. V dnešní době je část těchto památek ještě na původních místech, ale ztrácí svůj dřívější význam, nebo je již přemístěna k podobným stavbám. Lidové krajinářství je dokladem určitého řádu a kulturní vyspělosti našeho venkova a dokazuje, že se zde zeleň uplatňovala vždy z vůle a potřeb

člověka a nebyla proto náhodným jevem bez ohledu na to, zda byla záměrně vysazena nebo zde vznikala spontánně (Mareček 2002).

Charakteristickým rysem lidového krajinářství v oblasti zeleně je též jeho úzká spojitost s přírodou a se stavebně architektonickými prvky a činnostmi. Konkrétní formy lidového krajinářství se projevovaly jak jednotlivostí, nebo působily v určitých sestavách. U zeleně u drobných staveb v krajině lze zjistit, že se dochoval zvyk výrazného vyznačení drobných staveb v krajině. Nejčastěji se uplatňuje, z hlediska lidové estetiky, výrazný projev souměrnosti. Dřeviny u drobných staveb byly vysazovány ve dvojicích a stejného druhu. Ovšem i jediný strom či čtveřice stromů se objevují jako doprovod těchto staveb.

Jako samostatně rostoucí stromy se vysazovaly u drobných staveb v krajině nejčastěji lípy, duby, břízy, vrby, topoly, jírovce, plané hrušně, později buky a ojediněle i jedle, v podhůří borovice a jeřáby. Pro horské oblasti je typický smrk a modřín. Pokud dřeviny rostly ve skupině, tak buď v seskupení stejných druhů, nebo v kombinaci strom a keř. Ve skupině stejných druhů se nejčastěji uplatňovaly lípy, duby jírovce a na zamokřených územích vrby a olše. Ve skupině strom a keř byla nejčastěji kombinace lípa, dub, topol, jírovec a k tomu šípková růže, trnka či černý bez. Valná část skupiny zeleně či jednotlivé stromy se většinou zachovaly, neboť byly umístěny tam, kde nevadily při hospodářské činnosti. Bohužel stromy podléhají přes veškeré lidské úsilí přírodním vlivům. Působí na ně všechny vnější podmínky a tak se také často stává, že z krásného stromu zůstane jen torzo. Ale i taková torza mají svůj půvab. Proto se o ně musíme postarat, neboť tyto torza jsou historie sama. A odstranit je můžeme vždycky. Pokud ovšem již došlo k uhynutí či odstranění původní dřeviny u drobných staveb v krajině, často se nová výsadba neshoduje s původní. V minulých letech bylo jakousi „módou“ vysazovat, ať už u starých objektů či nových, dřeviny, které nezapadají do historie dané stavby. Často byly používány z keřových výsadeb různé kultivary rodů *Thuja* a *Chamaecyparis*, ze stromů byl často vysazován *Picea pungens* var. *Glaucocarpa*. Takové to výsadby často znehodnotily danou kulturní a historickou stavbu. Stromy by měly být zbaveny jakýchkoliv přídavků - s výjimkou svatých a pamětních obrázků a označení památkové ochrany, odborně asanovány, tj. zahojeny, a jejich okolí úměrně upraveno: lavice kolem stromu, posezení pod stromem nebo travnatá či písková plocha, u alejí pěší chodník s přírodním krytem (Knopp, 1994). To se ovšem ne vždy shoduje se skutečností. V některých případech se u drobných staveb vyskytují nevhodné prvky hyzdící letitou památku. Mohou to být různé ozdobné „ploty“, zábradlí či terasy. Na některých

kmenech stromů či torzech sloupů se ještě vylepují různé plakáty, letáky a reklamy. Místy lze též ještě vidět, jak na památce, tak na zeleni umístění turistické značky či ukazatele.

Drobné stavby v krajině i uvnitř zástavby měly, v době, kdy vznikaly, většinou duchovní a náboženský význam. Dnes však tyto stopy kultivace krajiny, z hlediska náboženského a duchovního, pozbývají na významu. Smyslem této práce je dnes především dokumentování naší minulosti a historie a využití těchto staveb z jiného hlediska než jen duchovního. Proto je nejen dokumentace těchto staveb, ale i péče o stavby a zeleň, vyskytující se v blízkosti těchto staveb, velmi důležitá.

Jak již bylo zmíněno, typickou součástí cest se zhruba od 17. století stávaly křížce, boží muka, milníky a rozcestníky. Časté přitom bylo nejen cesty a stezky lemovat jiným druhem, než převládá v okolním porostu, takže se u některých původních cest setkáváme se stromořadím. Tohoto příjemného estetického zážitku (zejména na podzim) by bylo účinné použít např. při zřizování cyklostezek. Drobným sakrálním stavbám je v současné době více věnována pozornost. Využití těchto artefaktů historie v krajině je tedy nasnadě. Formou různých kulturních, sportovních či odpočinkových nebo naučných akcí lze tyto drobné prvky minulosti začlenit do cestovního ruchu, především do rekreační formy, která je spojena s obnovou duševních a fyzických sil formou klidných procházek s výhledem do krajiny, dále v rámci kulturně – poznávací formy, která má význam pro úroveň vzdělanosti osob podobně jako tu je akce s názvem „Noc kostelů,,“, též pro, v současné době hojně využívané, sportovně-rekreační formy, kdy převládá cykloturistika a pěší turistika na základě nových, stávajících či rozšířených turistických a naučných stezek a cyklostezek. Dále tyto drobné sakrální stavby lze využít v rámci cestovního ruchu spojeného s profesními motivy tzv. incentivní turistiky. Velmi dobře by se též daly tyto drobné historické objekty využít v rámci seniorské formy cestovního ruchu, neboť senioři jsou v současné době vyhledávaná turistická klientela stejně jako mládežnická forma cestovního ruchu v rámci různých letních táborů. Velkou měrou by byly zcela jistě a dobře využity v rámci venkovská turistiky a agroturistiky např. jakou součást hippostezky. V malé formě by se též tyto stavby využít v rámci náboženské turistiky či dobrodružné turistiky formou kulturních akcí typu př. Po stopách starých kupeckých cest či Poznej křížky svého okolí apod.

V posledních letech přibývají mnohé aktivity obcí, občanských sdružení a jednotlivců, které drobné památky mapují a obnovují. Řada těchto drobných staveb tak získává novou atraktivní podobu. V řadě případů se však s obnovou neřeší následná péče.

Otázkou však zůstává, jestli stávající nesystematizovaná údržba a obnova těchto drobných sakrálních staveb je zárukou pokračování. Trvalá udržitelnost je kritériem, které vyžaduje co nejdélhodobější perspektivu, daleko přesahující bezprostřední smyslové vnímání. Reálné úvahy o utváření budoucí trvale udržitelné krajiny se nemohou opírat o extrapolaci přítomného stavu a krátkodobých změn. V historickém pohledu se pak krajina objeví nejen jako pasivní objekt lidského konání, ale také jako aktivní síla ve vývoji společností, které krajinu využívaly. Historický pohled nám umožňuje nahlédnout, co nám naši předkové nevědomky připravili. Vyvrací naivně optimistickou víru v trvalý a plynulý pokrok. Vede k pochopení souvislostí a k respektování možností dílčích (pozitivních i negativních) návratů do minulosti. Odkrývá některé nadčasové invarianty života lidí před staletími i tisíciletími a přináší inspiraci k překonání současné krize jak společnosti, tak i krajiny jako součásti životního prostředí společnosti. Tím historický pohled umožňuje nacházet odpovědi na ryze soudobé, stále se vracející otázky.

Drobné sakrální stavby tak spoluutvářejí charakter a image českého venkova a jsou jejich významnou a často dominantní součástí (pohlednice, prezentace obce na internetu atd.). Jejich význam už není dominantně náboženský, ale také kulturně-historický a proto stále zůstává celospolečensky důležitý.

Za zmínku stojí i to, že některým lidem není osud starých památek lhostejný. Příkladem jen poklona v obci Polevsko, kterou na své náklady kompletně zrestauroval místní chalupář Robert Landa. Robert Landa zmíněnou památku pečoval s celou rodinou již více než 15 let a v létě roku 2002 se rozhodl ji celou zrekonstruovat. Od opravy základů a střechy až po ošetření lípy srdčité - *Tillia cordata*, která stojí v blízkosti poklony. „Většinu lidí zajímá jen to co je jeho a ne již to, co je za hranicemi jeho pozemku. Věci společné je nezajímají. Myslím si, že tu nejsme sami pro sebe, ale i pro ty druhé. Pevně věřím, že se jednou lidé začnou zajímat i o věci kolem se“ mínil pan Landa. Opravená poklona byla znovu vysvěcena koncem července 2002.

Dnes je situace pro drobné sakrální památky za posledních 25 let asi nejpříznivější. Stále více lidí se zajímá o krajinu a její sakrální součásti, čím dál více lidí pomáhá s obnovou, pátrá po jejich historii a napomáhá oživení dávno zapomenutých příběhů. Tyto křížky, boží muka a kapličky tvoří velkou, dá se říci, nejdůležitější část historické paměti soudobé české krajiny. Je proto velmi dobré, že se obnovují, udržují a předávají i dalším generacím.

Jak již bylo psáno, historie naší krajiny je řeč stále živá. I v dnešní době je provázanost

s historií pomníčků dokázána. V dřívějších dobách se začaly vyskytovat pomníčky u cest a stezek nejen z náboženského hlediska, ale vznikaly i z popudu na památku nějaké šťastné či nešťastné události. Dnes vznikají takovéto pomníčky též u cest a silnic, ale jen jako „památky“ na nešťastnou událost, většinou dopravní nehodu. Tyto pomníčky bohužel nijak neobohacují okolní krajinu o pěkný estetický zážitek, nejsou významnou krajinnou dominantou či orientačním bodem. Jsou pouze jen důkazem událostí, která je velmi častým jevem v naší uspěchané době.

9. Závěr

Na zájmovém území dobrovolného svazku obcí Máchův kraj, na základě podrobného terénního průzkumu bylo nalezeno celkem 100 drobných sakrálních staveb. Jejich stav je, až na výjimky, velmi dobrý. Zmapováním drobných sakrálních staveb na vybraném území byl splněn cíl diplomové práce, i když zřejmě nejsou zdokumentovány úplně všechny drobné sakrální stavby. Drobné sakrální stavby byly zaznamenány z hlediska typu stavby, umístění, současného stavu a popř. doprovodné zeleně do přehledného katalogu, kde každá nalezená stavba je popsána na očíslovaném listu formátu A4. Na území Českolipska provádí od roku 1996 dokumentaci drobných sakrálních staveb Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě stejně jako spolek Drobné památky severních Čech, který byl založen v roce 2002 a jehož priorita je zaměřena na obnovu a údržbu těchto staveb.

Diplomová práce může sloužit především pro rozvoj venkovské turistiky a agroturistiky jako podklad pro zřízení nových naučných, cyklistických a turistických stezek či hippostezeček nebo jen pro rozmístění informačních tabulí s údaji o drobné sakrální stavbě, která je nejen součástí stávajících. Dále může sloužit jako podklad při hodnocení krajinného rázu nebo jako zdroj informací při zpracování grantů pro získání finančních dotací pro památkovou obnovu řešených objektů.

Návrhy na opatření:

1. Rozhodnout a legislativně upravit majetkové vztahy tak, aby obce mohly financovat péči o památky
2. Vyřešit problém přístupnosti památek, navrhnout nové cyklostezky či hippostezy, umožnit průjezd po polních cestách, vybudovat parkoviště či menší odstavné plochy pro následnou pěší turistiku
3. Doplnit turistické mapy
4. Instalovat informační tabule

10. Seznam použitých zdrojů

Anderlík, D.,1997: Drobná architektura v obrazu krajiny, Akademia, Praha

Bernau, F., 1888 : Der politische Bezirk Dauba, učitelský spolek,Dubá

Bukačová, I., 2006: Krajina a drobné památky, In: Štrogrová J. [ed.]: Kaplička na návsi, křížek v polích. Almanach konference „Místní komunita a péče o drobné památky, občanské sdružení Drobné památky severních Čech, za podpory Nadace VIA, Česká Lípa, 143s, ISBN 80-239-7306-1

Cílek ,V., 2007: Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrůdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu. Dokořán, Praha,272s, ISBN: 8073630427

Černý, J., 2006: Poutní místa jižních Čech: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti. Veduta, České Budějovice,313s, ISBN 8086829197

Daniel, B., 2006, Zahrádky, obec Zahrádky, Zahrádky, 213s, ISBN 80-239-7579-X

Day, CH., 2002 : Spirit and place, Elsevier Linacre House, Oxford, 284s, ISBN 0750653590

Dulík, S., 2009, Doksy a okolí na starých pohlednicích, Baron, Hostivice, 216s, ISBN:9788086914817

Dulík, S., Prášil, P., 2006, Dubá a okolí na starých pohlednicích, Mgr. Petr Prášil, Hostivice, 228s, ISBN 80-86914-16-X

Fišarová G., 2004, Sborník učitelských prací, Univerzita Karlova, Praha, 94s, ISBN 80-7308-074-5

Forman R.T.T., Gordon M., 1986, Landscape Ecology. J. Wiley and Sons,New York, 640s, ISBN: 978-0471870371

Frolec,V., Vařeka, J., 2007, Lidová architektura, Granada, Praha, 359s, ISBN 978-80-247-1204-8

Gabriel, F., Panáček, J.,2000, Hrady okresu Česká Lípa. Argo, Praha, 204s, ISBN 80-7203-295-X

Hájek, T., Bukačová, I., 2001: Příběh drobných památek: Od nezájmu až k fascinaci. Studio JB, Lomnice nad Popelkou,137s, ISBN 8090090937

Hladký, J., 2007: Kapličky, boží muka, výklenkové kapličky a zvoničky na Milevsku a Písecku. Město Milevsko, 140 s, Milevsko

- Hoffman, F., 1992: Stopy, fakta, svědectví, Život a dědictví, Panorama, Praha, 453 s, ISBN 8070381825,
- Kavka, B., Šindelářová, J., 1978: Funkce zeleně v životním prostředí, Státní zemědělské nakladatelství, Praha
- Klvač, P., Musil, L., 2003, O paměti křížů, Božích muk a kapliček, Veronica, Praha, ročník 17, č. 5,
- Knopp, A., 1994 :Vesnice a stavby mají svůj řád, Výzkumný ústav výstavby a architektury, Praha, 211 s, ISBN 80-85124-96-3
- Komárek, S., 2000, Příroda a kultura: svět jevů a svět interpretací aneb Jak to doopravdy je, Vesmír, Praha,180s, ISBN: 8085977338
- Koubek, P., 2007: Krajem zapomenutých svědků. Nová tiskárna Pelhřimov, Pelhřimov,116s, ISBN 978-80-86559-84-1
- Kracíková, L., Smetana, J., 2000: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa, Unicornis, Praha, 127 s, ISBN 80-86204-04-9
- Kšíř, J., 1947, Dřevěné zvoničky na Hané, Vlastenecký spolek musejní, Olomouc,55s
- Kuča, K., 2001, České, moravské a slezské zvonice, Libri, Praha,379s ISBN 80-7277-018-7
- Květ, R., 2003, Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků, Academia, Praha, 196s, ISBN 80-2000-1012-2
- Lów, J., Míchal,L.,2003, Krajinný ráz, Kostelec nad Černými lesy, lesnická práce, 113s, ISBN 80-86386-27-9
- Mareček, J., 2005, Krajinářská architektura venkovských sídel, ČZU, Praha, 362, ISBN 80-213_1324-2
- Mareček, J., 1966: Zeleň na vesnici, Knižnice místního hospodářství,svazek III/221, Tisková , ediční a propagační služba, Praha, 104 s.
- Matáková, B., 2011: Drobné sakrálné objekty v krajine Hornej Nitry. Mendelova univerzita v Brně, Brno
- Mauserová, R., Richtmocer, V., 2003, Doksy a Máchův kraj, Kava – Pech, 85s, ISBN 80-85853-604
- Modrý, M., Sýkorová, J., 2004, Maloplošná chráněná území Libereckého kraje, referát ŽP a zemědělství, Liberec, 19s
- Mudrová I., 2005, Kam značky nevedou II., Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 236s, ISBN 80-7106-736-6

Mukařovský, J., 1999, Může mít estetická hodnota v umění platnost všeobecnou? In: Studie estetiky, Odeon, Praha, 110 s

Müller, A., 2010: Drobné církevní stavby a lidové pamětihodnosti na katastrech obcí farnosti křtinské. Protis, Podolí u Brna, 66s, ISBN 978-80-904650-1-5

Norberg-Schulz, Ch., 1994, Genius loci, Odeon, Praha, 224s, ISBN: 978-80-7363-303-5
Novotná, D., 2004, Kokořínsko, Olympia a.s., Praha, 88s, ISBN 80-7033-843-1

Nusek, J., Svoboda, J., 2001, Příběh Kapliček, Český svaz ochránců přírody, Vlašim, 130 s, ISBN:80-86327-16-7

Nusek, J., Svoboda, J., 2001: Příběh kapliček: Drobné sakrální objekty na Podblanicku. Podblanické ekocentrum ČSOP Vlašim a Muzeum okresu Benešov, Vlašim, 132s, ISBN 80-86327-16-7

Pásková, M., Zelenka, J., 2002: Výkladový slovník cestovního ruchu, Ministerstvo pro místní rozvoj, Praha, 448 s. ISBN 80-239-0152-4

Podhorský, M., Liberecký kraj, 2002, Freytag&Berndt, Praha, 335s, ISBN 80-7316-032-3

Poche, E., 1980: Umělecké památky Čech, Academia, Praha, 683s, ISBN 21-01177-403-22

Polášek, J., 2001: Dřevěné kostely a kaple Moravy a Slezska. Agave, Český Těšín. I 382 s, ISBN 80-86160-49-1

Preclík, V., 1990, Smírčí kameny, Československý spisovatel, Praha, 336s, ISBN: 80-202-0174-2

Pröller, M., 2006, Občanské sdružení Drobné památky severních Čech, In: Štogrová J. [ed.]: Kaplička na návsi, křížek v polích. Almanach konference „Místní komunita a péče o drobné památky, občanské sdružení Drobné památky severních Čech, za podpory Nadace VIA, Česká Lípa, 143s, ISBN 80-239-7306-1

Růžička, J., 2007, Českolipsko do kapsy, KMa, s.r.o, Praha, 206s, ISBN 978-80-7309-488-1

Rybánský, J., 2013: Drobné sakrální památky Šluknovského výběžku a Horní Lužice. Kruh přátel muzea Varnsdorf, Varnsdorf, 48s, ISBN 978-80-905073-4-0

Sádlo, J., Pokorný, P, Hájek, P, Dreslerová, D., Cílek, V., 2008: Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí. Malá skála, Praha, 256s, ISBN 978-80-86776-06-4

Sklenička, P., 2003: Základy krajinného plánování. Naděžda Skleničková,
Slouka, J., 2010: Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy. Grada, Praha, 240s, ISBN 978-80-247-2996-1

Smejkal, L., 2008, Máchův kraj – Českolipsko, REGIA, Praha, 190s, ISBN 978-80-86367-65-1

Sovadina, M., 1998, Správní vývoj Českolipska, Státní okresní archiv, Česká Lípa, 48s, ISBN 80-238-3843-1

Streubel, M., 2000: Kamenné kříže na Pelhřimovsku. In: Tomášek J. [ed.]: Vlastivědný sborník Pelhřimovska 11/2000. Okresní muzeum Pelhřimov, Pelhřimov, 108s.

Šimek, J., 2004, Povídání o Zákupěch, město Zákupy, Zákupy, 62s, ISBN 80-239-4495-9

Štefáček, S., 2010 : Encyklopedie vodních ploch Čech, Moravy a Slezska, Libri, Praha, 368s, ISBN 9788072774401

Štěpánek, L., Mareček, J., 1958 : Ozelenění a úprava vesnice i krajiny, SZN, Praha, 193 s

Šustr, V., Krubnerová L., 2010: Cestou kříže Votickem: drobné sakrální stavby. Město Votice, Votice, 38s

Toušlová, I., Podhorský, M., Maršál, J., 2007, Toulavá kamera 4., Freytag&Berndt, 240s, ISBN 978-80-7316-287-0.

Vorel, I., Bukáček, R., Culek, M., Sklenička, P., 2003: Metodický postup posouzení vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz. Naděžda Skleničková, Praha.

Vrána, K., Dostál, T., Zuna, J., Kender, J., 1998: Krajinné inženýrství. Český svaz stavebních inženýrů, Praha, 198s, ISBN 80-902460-4-4

Zonneveld I. S., 1979, Land Evaluation and Land (scape) Science. International Training Center, Enschede, 106s

Plán rozvoje cestovního ruchu Máchova kraje 2005, Agentura regionálního rozvoje spol.s.r.o

Spis RKP 33/2, 1998, obec Tachov

<http://www.casopis.ochranaprirody.cz/z-nasi-prirody/machuv-kraj-nova-cast-chko-kokorinsko/>

<http://www.drobnepamatky.cz/>

<http://drusop.nature.cz/>

<http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6485631>

<http://kokorinsko.ochranaprirody.cz/prace-s-verejnosti-a-sport/sport-a-turistika/>

<http://www.lovecpokladu.cz/home/drobne-sakralni-stavby-nenahraditelna-pamet-krajiny-pribehu-a-lidi-6379>

<http://www.mmr.cz/cs/Podpora-regionu-a-cestovni-ruch/Regionalni-politika/Programy-Dotace/Podpora-obnovy-a-rozvoje-venkova-v-roce-2015>

<http://www.pamatky.ceskalipa.org/archiv/index.php>

11. PŘÍLOHA

1. KATALOG

